

Dommerens rett og plikt til aktiv saksstyring

– herunder innhold, grenser og reaksjoner ved brudd.

Kandidatnummer: 748

Leveringsfrist: 25.04.2015

Antall ord: 17407

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Presentasjon av tema	1
1.2	Problemstilling	3
1.3	Avgrensninger	3
1.4	Historikk om rettskildene	4
1.5	Den videre fremstilling.....	5
2	RETTSKILDER OG METODE	5
2.1	Innledning.....	5
2.2	Lov	5
2.3	Forarbeider	7
2.4	Rettspraksis	7
2.5	Tilsynsutvalget for dommere.....	8
2.6	Juridisk litteratur.....	9
3	PLIKTEN TIL AKTIV SAKSSTYRING	9
3.1	Innledning.....	9
3.2	Saksforberedelsen.....	11
3.2.1	Innledning	11
3.2.2	Plan for behandlingen	13
3.2.2.1	Krav til innholdet i planen.....	13
3.2.2.2	Særlig om behandlingen bør deles opp.....	16
3.2.2.3	Særlig om gjennomgåelse av bevisføringen.....	19
3.2.2.4	Fremgangsmåter ved legging av planen.....	22
3.3	Forberedelse av hovedforhandlingen	23
3.3.1	Innledning	23
3.3.2	Klarlegging av hovedforhandlingen.....	24
3.3.3	Fristsetting.....	26
3.4	Under hovedforhandlingen.....	27
3.4.1	Innledning	27
3.4.2	Rettens kontroll- og styringsplikt.....	28
3.4.3	Konsentrasjon og avskjæring.....	28
3.5	Etter hovedforhandlingen	30
4	BRUDD PÅ PLIKTEN	32
4.1	Innledning.....	32

4.2	Ansaret for saksstyringen	32
4.2.1	Forberedende dommers ansvar	32
4.2.2	Domstollederens ansvar	33
4.3	Manglende saksstyring	34
4.3.1	Innledning	34
4.3.2	Hva kvalifiseres som brudd?	34
4.3.3	Særlig om god dommerskikk	36
5	REAKSJONER VED MANGLENDE SAKSSTYRING	37
5.1	Innledning	37
5.2	Domstollederen griper inn	37
5.3	Klage til Tilsynsutvalget for dommere	38
5.4	Sakskostnadsansvar	40
5.5	Anke	41
5.6	Klage til Den europeiske menneskerettsdomstol	42
6	AVSLUTTENDE BEMERKNINGER	42
	LITTERATURLISTE	45

1 Innledning

1.1 Presentasjon av tema

Prosessfagene i norsk rett omhandler regler om hvordan en sak skal føres for retten. Prosessfaget har to hovedlinjer som man skiller imellom, sivil- og straffeprosess. Disse to hovedlinjene behandler reglene innenfor hvert sitt fagfelt og er beslektet, men omhandler to forskjellige juridiske temaer. I denne oppgaven vil jeg behandle spørsmål knyttet til sivilprosessen og avgrenser oppgaven mot straffeprosess.

Sivilprosess er det rettsområdet som gir regler for domstolsbehandlingen i sivile saker. ”Sivile saker” er alle slags rettsaker uavhengig av partsforhold, med unntak av de få sakstypene som behandles etter straffeprosessens regler.¹ De prosessuelle bestemmelsene angir fremgangsmåten man må bruke når man vil kreve beskyttelse for sin rett. Det er nødvendig å ha regler om hvordan konflikten skal løses og deretter om nødvendig gjennomtvinge resultatet. Prosessreglene er viktig for å motvirke en langvarig og kostbar, samt uforsvarlig saksbehandling.

Temaet for oppgaven er aktiv saksstyring. Aktiv saksstyring innebærer at retten skal legge opp et løp for gjennomføring av saksforberedelsen og hovedforhandlingen. Dette skjer ved kontakt med partene og om nødvendig gjennom rettslige beslutninger. Partene har ansvaret for å fremme sin sak og påstander, men retten skal angi de nødvendige frister og gi de påkrevde rammene for partenes prosessførsel.

Det rettslige grunnlaget i oppgaven er lov 17. Juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven).

Aktiv saksstyring inneholder tre hovedelementer.² Det første elementet er planlegging, hvor retten planlegger tid og innhold i saksbehandlingen. Det andre elementet er initiativ, som innebærer at det er dommeren som har kommandoen og tar det initiativ som er nødvendig for å gjennomføre det som er planlagt. Det tredje og siste elementet er styring. Her skal prosessfullmektigene ta del i prosessen, men det er klart at det er retten som har styringen og tar de nødvendige beslutningene for videre fremdrift av saken.³

Plikten til aktiv saksstyring er lovfestet i kapittel 11 i tvisteloven og får anvendelse ved alle instanser; tingretten, lagmannsretten og Høyesterett. Disse bestemmelsene er generelle og

¹ Robbestad (2009) s. 6.

² Bugge Nordén og Bårdsen (2008) s. 45.

³ l.c.

særlig betydning har § 11-6 og § 11-7. Med generelle bestemmelser av særlig betydning mener jeg at de gjør seg gjeldende på alle stadier av prosessen: under saksbehandlingen, under hovedforhandlingen og etter hovedforhandlingen.

Lovbestemmelsene under kapittel 11 blir supplert av reglene i kapittel 9. De mer detaljerte reglene er i tvl. §§ 9-4, 9-11 og 9-13. Disse reglene angår først og fremst for første instans, men de har tilsvarende anvendelse for anke til lagmannsretten, jf. §§ 29-14 og 29-18. Det er i tingretten aktiv saksstyring har størst betydning. Fordi det er tingretten som løser de aller fleste tvister, og det er et overordnet formål med tvisteloven at færrest mulig saker skal gå videre til lagmannsretten.⁴

En del sentrale regler om behandling i lagmannsretten er gitt tilsvarende anvendelse for Høyesterett, jf. tvl. § 30-3. Ved anke over dom, får Høyesterett også de sentrale reglene om saksforberedelsen i tingretten tilsvarende anvendelse, jf. tvl. § 30-8. Høyesterett er en ankeinstans, og adgangen til å bringe inn nye forhold i en sak må derfor være begrenset.⁵ Det vil derfor kun skje en overprøving av saken og saksforberedelsen vil være forskjellig fra tingretten og lagmannsretten.

Videre i oppgaven vil jeg behandle reglene om aktiv saksstyring i tingretten, jf. tvl. §§ 9-4, 9-11 og 9-13. Oppgaven avgrenses mot reglene som gjelder for lagmannsretten og Høyesterett. Tv. § 9-4 omhandler fremgangsmåten for hvordan retten skal gjennomføre plikten til aktiv saksstyring i saksforberedelsen. Denne bestemmelsen vil bli nærmere behandlet i kapittel 3.2. Plikten til å innkalle til hovedforhandling og metoden for hvordan forberedelsen av hovedforhandlingen skal gjennomføres er redegjort for i § 9-11, og vil bli behandlet i kapittel 3.3. Tv. § 9-13 omhandler hvordan retten skal styre hovedforhandlingen. Denne bestemmelsen vil bli behandlet i kapittel 3.4.

Ved innføring av tvisteloven fikk vi en ordning med to prosessformer, og vi skiller i dag mellom allmennprosess og småkravprosess. Småkravprosessen er den ordinære behandlingsmåten for små krav i saker for tingretten, med særlig vekt på at behandlingen er tilpasset betydningen av tvisten, jf. tvl. § 10-1 første ledd. En rekke av reglene i kapittel 9 er ikke gitt tilsvarende anvendelse for småkravprosessen i kapittel 10. I tvl. § 10-2 andre og tredje ledd er det gitt særegne regler for saksforberedelsen. Saksforberedelsen skal være rask og så det skal ikke holdes planmøte, og det avsluttende rettsmøtet skal være raskere og kortere enn etter all-

⁴ NOU 2001: 32 Bind A s. 239.

⁵ Ot.prp. nr. 51 (2004-2005) s. 302.

mennprosessen.⁶ De viktigste lovbestemmelsene om aktiv saksstyring er ikke gjeldende, særlig §§ 9-4 og 9-11 er ikke gitt tilsvarende anvendelse.

Reglene om aktiv saksstyring for småkravprosess faller utenfor oppgaven, slik at kun reglene for allmennprosessen vil bli behandlet videre.

1.2 Problemstilling

Hovedtema for denne oppgaven vil være spørsmål knyttet til rettens plikt til forsvarlig og effektivt å bringe en sak til avslutning. Oppgavens problemstilling er hva plikten inneholder og hvor ytterammene for rettens plikt til aktiv saksstyring går. Jeg vil i den sammenheng se på hva retten kan gjøre utover plikten for å bidra til en god prosess. På samme måte vil jeg behandle hva som skjer når plikten ikke blir oppfylt, og hvilke reaksjoner dette kan medføre. Hovedtyngden av oppgaven vil omhandle rammene for reglene.

1.3 Avgrensninger

Som nevnt innledningsvis vil jeg kun behandle reglene for aktiv saksstyring for allmennprosessen i tingretten.

Reglene om rettens materielle og prosessuelle veiledning faller utenfor oppgaven, jf. tvl. § 11-5. Det vil ikke bli behandlet da det ikke er et konkret virkemiddel for aktiv saksstyring. Selv om plikten til å gi veiledning er noe annet enn plikten til aktiv saksstyring, kan de i enkelte saker henge nøye sammen. Retten skal få klarhet i hva partenes innsigelser og anførsler går ut på. Aktiv saksstyring vil da forutsette at retten veileder partene. Dersom det ligger an til veiledning, så er det viktig av hensyn til saksavviklingen at veiledningen skjer på et tidlig stadium.⁷ Rettens veiledningsplikt er et virkemiddel for å bidra til at tvisten får en riktig avgjørelse, jf. § 11-5 annet ledd.

Jeg vil behandle reglene for aktiv saksstyring under alle stadier av saksgangen i tingretten. Reglene kommer også til anvendelse ved forberedelse og behandling av anke, men jeg avgrenser oppgaven til å gjelde frem til dom er avsagt av tingretten. Reglene om anke vil kun bli behandlet i den utstrekning de kan benyttes som ankegrunn ved misligholdelse av plikten til aktiv saksstyring.

⁶ Robbestad (2009) s. 193-195.

⁷ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 178.

1.4 Historikk om rettskildene

Enhver har rett til å få sin sak avgjort av en uavhengig og upartisk domstol innen rimelig tid. Rettergangen skal være rettferdig og offentlig.⁸ Dette betyr at loven skal legge opp til å fremme borgernes rettssikkerhet gjennom en lovregulering av hvordan saksgangen for domstolene skal gjennomføres. På dette rettsområdet har det fram til 1915 ikke eksistert en generell lovregulering. Rettergangen bygget på skriftlighet og bevismiddelbarhet. Prosessen var omstendelig og sendrektig.⁹ På denne tiden forelå det et reformbehov som ledet til lov om rettergangsmåten for tvistemål¹⁰, som ble avløst til fordel for gjeldende lov, lov om mekling og rettergang i sivile tvister.¹¹

”Tvisteloven skal, som den alminnelige lov om behandling av sivile rettstvister, ha to hovedfunksjoner. Loven skal fremme rettssikkerhet for den enkelte, ved at de kan få sine rettstvister løst forsvarlig av uavhengige og nøytrale avgjørelsesorganer – først og fremst domstolene.”¹²

Lovgiver mente at den gamle loven trengte en erstatning. Intensjonen med den nye loven var å gjøre loven mer lik dagens tenkning og å tilpasse den dagens samfunnsforhold. Den nye sivile prosessloven skulle endre at behandlingen var preget av en kostbar og sen saksbehandling.¹³

Tvistelovens formål kommer frem av tvl. § 1-1. Formålet med loven er

”å legge til rette for en rettferdig, forsvarlig, rask, effektiv og tillitsskapende behandling av rettstvister gjennom rettergang for uavhengige og upartiske domstoler. Loven skal ivareta den enkeltes behov for å håndheve sine rettigheter og løst sine tvister og samfunnets behov for å få respekt og avklart rettsreglene.”

I forarbeidene er det en målsetning å oppnå en mer effektiv rettspleie.¹⁴ For å nå dette målet tar tvisteloven sikte på en endring blant dommere, advokater og parter når det gjelder behandlingen av sivile tvister. Det legges større vekt på saksforberedelse og kortere hovedforhandling enn under tvistemålsloven.

⁸ Grunnloven § 95.

⁹ Mæland (2009) s. 18.

¹⁰ Lov av 13. august 1915 nr. 6.

¹¹ Lov av 17. juni 2005 nr. 90.

¹² NOU 2001: 32 Bind A s. 127.

¹³ *ibid* s. 90.

¹⁴ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 13.

Formålet med å innføre aktiv saksstyring er å fremme en prosessordning som legger til rette for en god behandling, blant annet forsvarlighet, hurtighet og proporsjonalitet. For å muliggjøre dette, må retten ha en strukturert og aktiv rolle i prosessen.¹⁵

1.5 Den videre fremstilling

I det følgende vil jeg behandle relevante rettskilder og metode i kapittel 2. Deretter behandles reglene for aktiv saksstyring i kapittel 3. Først vil jeg redegjøres for pliktene retten har under saksforberedelsen. Videre vil jeg redegjøre for hvordan reglene er før og under hovedforhandlingen. Til slutt vil jeg behandle hvordan de er etter hovedforhandlingen. I kapittel 4 vil jeg først behandle spørsmålet om hvem som har ansvaret for at plikten overholdes. Deretter vil jeg se nærmere på hva som ligger i at saksstyringen er manglende. I kapittel 5 vil jeg behandle partenes eller advokatens forskjellige reaksjonsmuligheter ved brudd. Siste del omhandler mine betraktninger på reglene om aktiv saksstyring.

2 Rettskilder og metode

2.1 Innledning

I dette kapittelet vil de rettskildefaktorene som har relevans for oppgavens tema bli behandlet. Innenfor rettskildene på området finner vi lovtekstene, forarbeidene, rettspraksis, vedtak fra tilsynsutvalget for dommere og juridisk teori.

2.2 Lov

Sivilprosessen er regulert i lov 17. Juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile tvister. For den videre fremstillingen vil kortformen ”tvisteloven” og ”tv” bli benyttet.

Denne lov er som nevnt en videreutvikling av lov om rettergangsmåten for tvistemål¹⁶ etter NOU 2001:32. Loven trådte i kraft 1. januar 2008.

Den generelle regelen om plikten til aktiv saksstyring er nedfelt i tvl. § 11-6. Bestemmelsen må sees i sammenheng med enkeltreglene om aktiv saksstyring. Retten er gitt nødvendige styringsredskaper for å gripe inn i de aktuelle steg i saksbehandlingen. Reglene er viktige virkemidler for å ivareta hensynene til konsentrasjon, hurtighet og proporsjonalitet. Særlig tvl. §§ 9-4, 9-11 og 9-13 konkretiserer plikten til aktiv saksstyring.

¹⁵ NOU 2001: 32 Bind A s. 135-136.

¹⁶ Lov av 13 august 1915 nr. 6.

Når det foreligger mangler ved saksstyringen, eksempelvis unnlatt eller for sen saksstyring, er domstollederen pålagt et selvstendig ansvar for å påse at plikten til aktiv saksstyring følges opp, jf. tvl. § 11-7. Bestemmelsen gir partene en rett til å kreve at det blir grepet inn i saken og adgang til å anke saken til overordnet domstol.

Twisteloven har betydelig relevans for oppgaven og vil bli anvendt i stor grad. Ved tolkning av loven vil utgangspunktet være en naturlig forståelse av ordlyden.¹⁷

Folkeretten gjelder ikke uten videre i norsk rett, men norsk rett formodes å stemme med folkeretten. Det er nedfelt i tvl. § 1-2 at disse lovene gjelder med ”de begrensinger som er anerkjent i folkeretten eller følger av overenskomst med fremmed stat”. Det siktes til alminnelige folkerettslige regler og andre folkerettslige avtaler. Ordlyden kan tolkes slik at folkerettslige regler går foran tvisteloven i tilfelle av motstrid. Men ordlyden uttrykker at anvendelsen av tvisteloven begrenses, det er ikke gitt at folkeretten supplerer tvisteloven.¹⁸

Det viktigste eksemplet der folkeretten har selvstendig betydning er Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK)¹⁹. Menneskerettsloven²⁰ §§ 2 og 3 gir EMK virkning som norsk lov og forrang fremfor norsk lovgivning. Bestemmelsene i tvisteloven må tolkes i lys av EMK, og den viktigste bestemmelsen i denne sammenhengen er EMK artikkel 6. Etter EMK artikkel 6 nr. 1 skal domstolsbehandlingen foregå ”within a reasonable time”. Artikkelen hjemler kravet til rettferdig rettergang innen rimelig tid og samsvarer med kravet til saksbehandlingstid som følger av tvl. § 11-6. I oppgaven vil EMK artikkel 6 bli anvendt for å belyse hvilke plikter retten har utover tvistelovens regler. Den vil særlig ha betydning ved vurderingen om retten har overholdt kravet til rimelig tid.

¹⁷ Eckhoff (2001) s. 39.

¹⁸ Robberstad (2009) s. 51.

¹⁹ Europarådets konvensjon 4. november 1950 om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter

²⁰ Lov av 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetene i norsk rett.

2.3 Forarbeider

Twistemålsutvalget ble opprettet ved kongelig resolusjon 9. april 1999. Målet for utvalget var å vurdere reformer innen sivilprosessen og utarbeide en ny sivilprosesslovgivning.²¹

De sentrale offentlige utredninger er NOU 2001: 32 A og B Rett på sak - Lov om tvisteløsning. Den mest sentrale lovproposisjonen er Ot.prp. nr. 51 (2004-2005) om lov om mekling og rettergang i sivile tvister.

I rettskildelæren regnes forarbeider som en relevant rettskildefaktor. Forarbeidene inneholder opplysninger om hvordan rettsstilstanden var før loven ble gitt, formålet med loven og de enkelte bestemmelsene, og holdepunkter for hva lovgiver har ment med bestemmelsen. De som anvender loven bør føle seg bundet av de tolkningsanvisninger som forarbeidene gir. Det vil ikke si at anvisningene i forarbeidene er ubetinget avgjørende. Den vanlige oppfatningen når det er motstrid mellom lovtekst og forarbeider er at lovteksten veier tyngre enn forarbeidene.²²

På dette rettsområdet er forarbeidene relativt nye og omfattende. De vil bli brukt i omfattende grad i oppgaven for å utfylle lovteksten.

2.4 Rettspraksis

Rettspraksis har normalt stor betydning som rettskildefaktor. Høyesterett kan utøve innflytelse og har langt større autoritet enn lagmannsretten og tingretten.²³ I oppgaven vil praksis fra lagmannsretten og tingretten ha betydning. Først og fremst fordi avgjørelser om tingrettens planlegging og styring sjelden vil bli anket inn for eller behandlet av Høyesterett, blant annet som følge av ankebegrensningsreglene i tvl. § 30-5 og § 30-6. En annen grunn til at underordnet praksis har betydning her, er at tingrettens avgjørelser underveis i saksbehandlingen illustrerer hvordan de utøver plikten til aktiv saksstyring. Relevante avgjørelser fra underordnede instanser, spesielt kjennelser, er ikke imidlertid så lett tilgjengelig da de ikke alltid offentliggjøres på Lovdata. Dette medfører at jeg vil bruke rettspraksis fra alle instansene.

I fremstillingen vil jeg trekke fram rettspraksis for å belyse hvordan domstolene anvender og tolker de øvrige rettskildene om aktiv saksstyring. De vil bli brukt der lovens ordlyd er uklar, for å tolke hvordan reglene blir utført i praksis, herunder hvilke hensyn som tas i betraktning, hva som vektlegges og om retten har handlet i strid med plikten til aktiv saksstyring. Jeg vil

²¹ Ot.prp. nr. 51 (2004-2005) s. 23.

²² Eckhoff (2001) s. 83.

²³ ibid s. 162.

også bruke rettspraksis for å si noe om hvordan retten burde ha handlet, selv om det går lengre enn det som følger av rettens plikt.

Praksis fra EMD vil anvendes for å klargjøre når sakene foregår innen rimelig tid, jf. EMK artikkel 6 nr. 1. Som rettskildefaktor får internasjonal praksis, spesielt de som er omfattet av menneskerettsloven²⁴, effektiv gjennomslag i motstrid med norske regler og praksis.²⁵ EMDs praksis gir ikke grunnlag for å oppstille en noen bestemt lengste frist for hva som kan godtas, vurderingen er konkret fra sak til sak. Sakens art og betydning er viktig for hvor lang tid som er rimelig.²⁶

2.5 Tilsynsutvalget for dommere

Tilsynsutvalget for dommere er et disiplinærorgan som behandler klager og vurderer disiplinærvedtak mot dommere, jf. domstolloven²⁷ § 235 første ledd første punktum. Tilsynsutvalget består av fem medlemmer, hvorav to er dommere fra Høyesterett, lagmannsrettene eller tingrettene, en er advokat og to er medlemmer som representerer allmennheten, jf. domstolloven § 235 første ledd annet punktum.

Tilsynsutvalget arbeider for å avdekke forhold som er egnet til å svekke tilliten til domstolene. De fungerer både som klageorgan og etisk råd, da de kan komme med generelle uttalelser om hva som omfattes av begrepet ”god dommerskikk”.²⁸ Tilsynsutvalget for dommere kan treffe vedtak om disiplinærtiltak dersom en dommer forsettlig eller uaktsomt overtrer de plikter som stillingen medfører, eller for øvrig opptre i strid med god dommerskikk, jf. domstolloven § 236 første ledd. Disiplinærtiltak kan regnes som kritikk eller advarsel for dommeren, jf. domstolloven § 236 andre ledd. En viktig begrensning i Tilsynsutvalgets myndighet følger av bestemmelsen i domstolloven § 236 fjerde ledd, hvor det er bestemt at de ikke kan vurdere forhold som kan brukes som grunnlag i forbindelse med saksbehandlingen, prosessledelsen eller innvendinger med selve rettsavgjørelsen. Det er uten betydning for Tilsynsutvalgets behandling om ankeadgangen er benyttet eller ikke.

Tilsynsutvalget har truffet en rekke vedtak som er relevant for oppgaven. Som følger av at avgjørelser fra tingretten er lite tilgjengelig, vil vedtakene fra Tilsynsutvalget komplementere

²⁴ Lov av 21 mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetene i norsk rett.

²⁵ Eckhoff (2001) s. 332.

²⁶ Hov (2007) s. 130.

²⁷ Lov av 13 august 1915 nr. 13 om domstolene.

²⁸ Tilsynsutvalget for dommere (2014).

lovteksten og forarbeidene. Fra et vedtak²⁹ i 2014 sa Tilsynsutvalget at det må foreligge uheldig dommeradferd over en viss terskel for at de skal reagere med kritikk. I oppgaven vil det bli lagt vekt på vedtak fra Tilsynsutvalget når det gjelder terskelen for god dommerskikk og når det er grunnlag for disiplinærvedtak. Vedtakene vil ha en begrenset vekt når det gjelder å kartlegge innholdet i reglene om aktiv saksstyring. På den annen side så har de en normgivende og holdningsskapende effekt da de kommer med uttalelser om hva som er god dommerskikk, som kan knyttes opp mot reglene om aktiv saksstyring. Det gjelder blant annet hvordan dommere bør opptre og styre sakene sine.

2.6 Juridisk litteratur

Den mest relevante juridiske litteraturen er Tvisteloven kommentarutgave bind I og II, 2. utgave, 2013 av Tore Schei med flere. Den bygger en del på forarbeidene, men klargjør for reglene om aktiv saksstyring også utover de. Anne Robberstad, Sivilprosess, 2009 og Jo Hov, Rettergang, 2010 bidrar også til oppgaven. Jeg har også anvendt diverse tidsskriftartikler fra Lovdata og idunn.

I rettskildelæren tillegges juridisk litteratur liten vekt som rettskildefaktor.³⁰ Dette fordi man ikke er bundet på samme måte som ved lovgivningen og domstolens standpunkt.

3 PLIKTEN TIL AKTIV SAKSSTYRING

3.1 Innledning

Rettens generelle plikt til aktiv saksstyring er forankret i tvl. § 11-6. Det er fastslått i bestemmelsen at retten har en planleggings –og oppfølgingsplikt, samt en rett til å sette frister og treffe beslutninger.

Bestemmelsen lyder som følger:

”(1) Retten skal legge en plan for behandlingen av saken og følge den opp slik at saken effektivt og forsvarlig kan bringes til avslutning.

(2) Retten kan sette frister for prosesshandlinger etter reglene i domstolloven § 140 og kapittel 8 og ellers treffe de avgjørelser som er nødvendige for behandlingen.

(3) I enhver sak skal en forberedende dommer ha ansvaret for saksstyringen.

²⁹ TUSAK-2014-57.

³⁰ Eckhoff (2001) s. 270.

(4) I rettsmøter og rådslagninger hvor retten har flere medlemmer, foretar rettens leder saksstyringen som leder av forhandlingene etter domstolloven § 123.”

I paragrafens første ledd går det fram at retten skal legge en plan for behandlingen av saken. Planen skal sikre at behandlingen av saken er effektiv og forsvarlig. § 11-6 må sees i lys av § 9-4, som er hovedbestemmelsen for plan for saksbehandlingen.³¹

De generelle virkemidlene for å fremme rettens oppfølgningsplikt fremgår av annet til fjerde ledd. Retten må passe på at partene medvirker i tilstrekkelig grad, slik at prosessen blir effektiv og rask. Retten må også passe på at de selv medvirker til å effektivisere prosessen. Gjennom virkemidlene må de sørge for at saksbehandlingen blir avsluttet innen rimelig tid, jf. EMK artikkel 6 nr. 1.

Annet ledd gir retten en generell kompetanse til å sette frister for prosesshandlinger. Om det er behov for å sette frister og hvor lange de eventuelt skal være, bør avgjøres etter en konkret vurdering.³² Ved enkelte tilfeller vil det ikke være rom for å sette frister da tidsrammen for saksgangen er gitt i tvisteloven. Retten skal fastsette tidspunktet for hovedforhandlingen. Hovedregelen er at den skal settes til et tidspunkt som ligger senest seks måneder etter at stevning ble inngitt. Unntak fra denne regelen kan bare gjøres hvis særlige grunner gjør det nødvendig.³³ Deretter skal dommen avsies innen fire uker hvis det er flere dommere, og innen to uker hvis det er én dommer, jf. tvl. § 19-4 femte ledd. Det vil si at en normal sivil sak ikke skal ta mer enn et drøyt halvår. Dersom retten fastsetter frister må de ikke bare ta hensyn til at saken skal avvikles effektivt, men også ta hensyn til at partene må få tid til å innrette seg og foreta sine prosesshandlinger, jf. NOU 2001: 32 Bind B side 711.

En aktiv saksstyring fra rettens side på alle trinn av saken er en forutsetning for en velfungerende prosess.³⁴ Kravet til saksstyringen gjør at prosessen i mindre grad blir partsstyrt enn tidligere. Det er samtidig ikke et mål i seg selv å ha en dommerstyrt prosess. Hensikten er å fremme en prosessordning som ivaretar de hensyn som er viktige for en god prosess. Som nevnt tidligere i oppgaven må plikten til aktiv saksstyring sees i sammenheng med behovet for hurtighet, konsentrasjon og prosessøkonomi.³⁵

³¹ Se pkt. 3.2.

³² Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 408.

³³ Jf. tvl. § 9-4 annet ledd bokstav h.

³⁴ NOU 2001: 32 Bind A s. 103.

³⁵ *ibid* s. 136.

Rettens plikt til aktiv saksstyring kan gå på bekostning av ulike hensyn. Rettens plikt til styring kan for eksempel gå utover hensynet til kontradiksjon. Dette prinsippet krever at begge partene får gjøre seg kjent med den andres oppfatninger, og gis samme adgang til å føre bevis og til å argumentere. Retten må påse at den ikke styrer saken slik at den ene partens muligheter til å fremme sin sak blir avskåret. Et annet hensyn som kan gå på bekostning av hensynet til rettens plikt til aktiv saksstyring er hensynet til rettens nøytralitet. Det er sentralt at partene har tillitt til domstolen og prosessen. Dommeren må være objektiv og ikke foreta valg under saksbehandlingen som fremmer sakens fremdrift, men som fremstår som partisk. Dette hensynet er sammenfallende med habilitetsreglene, jf. dl. §§ 106 til 108 og EMK artikkel 6 nr.1. Etter disse bestemmelsene er det sentrale ved inhabilitetsvurderingen hvorvidt det finnes omstendigheter som knytter dommeren til partene eller saken på en slik måte at det kan reise tvil om dommerens nøytralitet og uavhengighet, jf. Rt. 2011 side 11.

I dette kapittelet vil jeg behandle de viktigste verktøyene dommeren har under rettergangen. Jeg vil se nærmere på hva som er innholdet i rettens plikt og hvordan dette skal gjennomføres. I kapittel 3.2 vil jeg behandle reglene for saksstyringen under saksforberedelsen. Deretter reglene før hovedforhandling i kapittel 3.3. I kapittel 3.4 vil jeg behandle reglene under hovedforhandling. Til slutt, reglene etter hovedforhandling i kapittel 3.5.

3.2 Saksforberedelsen

3.2.1 Innledning

De sentrale reglene om saksforberedelsen følger av kapittel 9 II i tvisteloven. Saksforberedelsen oppgave er å forberede saken for avslutning i det avsluttende rettsmøtet, hovedforhandlingen, og starter ved at stevning eller anke kommer inn til tingretten. Målet er å skaffe til veie de nødvendige betingelser for at hovedforhandlingen kan føres til ende uten utsettelse.

Tvl. § 9-4 har mer detaljerte regler enn det tvl. § 11-6 har, og er hovedbestemmelsen om plan for saksforberedelsen. Bestemmelsen lyder som følger:

”(1) Retten skal aktivt og planmessig styre saksforberedelsen for å oppnå en rask, prosessøkonomisk og forsvarlig behandling.

(2) Straks tilsvar er inngitt etter § 9-3, skal retten legge opp en plan for den videre saksbehandlingen etter drøfting med partene og herunder fastsette frister og treffe nødvendige beslutninger. Dette omfatter

- a) om det bør gjennomføres rettsmekling eller mekling i rettsmøte,*
- b) om saken bør behandles etter særlige regler*

- c) om rettsmøter skal holdes under saksforberedelsen, og om det kan være hensiktsmessig å avgjøre saken etter en slikt rettsmøte,*
- d) om det skal inngis skriftlige innlegg som en del av avgjørelsesgrunnlaget,*
- e) om behandlingen av saken skal deles opp,*
- f) gjennomgåelse av bevisføringen – herunder om det kreves befarings eller tilgang til eller fremleggelse av bevis, om bevis skal sikres, og om det bør oppnevnes sakkyndig,*
- g) om sluttinnlegg skal inngis,*
- h) berammelse av hovedforhandling, som bare hvis særlige grunner gjør det nødvendig kan settes til et tidspunkt senere enn seks måneder etter at stevning ble inngitt i saken,*
- i) om det skal være fagkyndige eller alminnelige meddommere, og*
- j) andre forhold av betydning for saksforberedelsen.*

(3) Drøfting etter annet ledd skal skje i rettsmøte, som kan være et fjernmøte. Hvis sakens fremdrift tilsier det, eller drøfting i rettsmøte åpenbart er unødvendig, kan retten be om partenes skriftlige uttalelse eller få den unødvendige avklaring på annen måte.”

Bestemmelsen sier at retten skal ha en aktiv rolle ved planleggingen. Etter forarbeidene er det særlig viktig å ha et strukturert opplegg i kompliserte og omfattende saker.³⁶ Det kan i slike saker være vanskelig å få strukturert saksforberedelsen, men det er imidlertid ikke tilstrekkelig grunn til å unnlate å forsøke.³⁷ Partene skal komme med opplysninger som er nødvendig for å utarbeide planen, men det er retten som har ansvaret for planen. Den planen som retten fastsetter skal ikke kunne fravikes av partene, og det er rettens plikt å kontrollere at planen etterfølges.³⁸ Retten har ikke bare ansvaret for at partene følger planen og holder fristene, men retten må selv sette av tilstrekkelig tid til eget arbeid. Spesielt må retten sette av tid til å forberede hovedforhandlingen og til å skrive dom.

Det vil i det følgende bli redegjort nærmere for planleggingsmøtet i kapittel 3.2.2. Denne delen er delt i fire underkapitler. Først vil jeg behandle de krav som loven oppstiller til innholdet i planen i kapittel 3.2.2.1. Deretter vil jeg nærmere behandle to av de spørsmålene retten kan ta stilling til under planmøtet. Jeg har foretatt dette valget ut i fra hva jeg oppfatter som mest praktisk at blir behandlet i planmøtet og hvor rettens plikt til planlegging og styring er særlig viktig for sakens fremgang. Kapittel 3.2.2.2 omhandler spørsmål om behandlingen av saken bør deles opp, og kapittel 3.2.2.3 omhandler gjennomgåelse av bevisføringen. Til slutt vil jeg behandle hvordan fremgangsmåten av planen kan gjennomføres i kapittel 3.2.2.4.

³⁶ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 178.

³⁷ NOU 2001: 32 Bind A s. 134.

³⁸ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 178.

3.2.2 Plan for behandlingen

3.2.2.1 *Krav til innholdet i planen*

Tvl. § 9-4 henger sammen med lovgivers intensjon om å ha en aktiv saksstyrt prosess. Dette fremgår av første ledd, hvor formålet er å oppnå en rask, prosessøkonomisk og forsvarlig behandling. Retten har et selvstendig ansvar for å sørge for at saken har den fremdrift den bør ha. Denne bestemmelsen konkretiserer hvordan aktiv saksstyring under saksforberedelsen skal gjennomføres, og er den mest omfattende og viktigste regelen. For å oppnå en god og effektiv prosess er det sentralt at det skjer en systematisk planlegging av sakens fremdrift allerede ved innledningsfasen av saksbehandlingen. Ved en høringsuttalelse til Justisdepartementet 4. januar 2012 påpekte advokatforeningen at planmøter fungerer meget godt i de sakene dommerne er godt forberedt til møtet.³⁹

Det er fastslått i § 9-4 annet ledd at retten skal legge opp en plan etter drøfting med partene. Det er normalt mest hensiktsmessig at dette skjer ved samtidig kommunikasjon mellom begge partene og den saksforberedende dommeren. Selv om retten skal drøfte den videre behandlingen med partene, gir ikke paragrafen veiledning om hvorvidt retten må ta hensyn til partenes uttalelser. Etter § 9-6 første ledd skal partene gis adgang til å uttale seg om forhold av betydning for avgjørelser om saksbehandlingen. Det må forutsettes at avgjørelsen kan være av en slik betydning at partene har et reelt behov for å uttale seg, jf. NOU 2001: 32 side 751. Det står ikke noe i forarbeidene til § 9-4 at det kreves et reelt uttalelsesbehov. Det forutsettes at partene kan komme med innspill til gjennomføringen av saksforberedelsen, men at det er dommeren som har det overordnede ansvaret for å lage et bindende opplegg av saken. Partene bør komme med opplysninger som er nødvendige for å utarbeide planen, men det er viktig at retten ikke blir passiv og iakttar partenes planlegging. Retten skal være leder og skape forståelse hos partene for hvor viktig det er å utarbeide og følge planen. Planen skal ikke kun omfatte det som skal til for at partene i tilfredsstillende grad medvirker til en effektiv og hurtig prosess, men retten må også ta seg den tid som behøves til å utføre eget arbeid. For at saksbehandlingen ikke skal bli unødvendig lang må både retten og partene medvirke.⁴⁰

Retten skal ta stilling til de momentene som er oppramset i annet ledd bokstavene a til i. Det fremgår av annet ledd bokstav j at listen ikke er uttømmende, da ”andre forhold av betydning” kan tas opp. Momentene skal drøftes så tidlig som mulig for å sikre en effektiv fremgang. Forarbeidene⁴¹ legger vekt på at tidspunktet for mottak av tilsvaret er ”kritisk”. Retten må på dette tidspunktet få klarhet i hva som er omtvistet, partenes anførsler og innsigelser, og spørsmål

³⁹ Schei m.fl. (2013) s. 306.

⁴⁰ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 408.

⁴¹ ibid s. 178.

om bevisføringen. Retten har plikt til å ta stilling til spørsmål rundt gjennomføringen av saksforberedelsen straks de mottar tilsvaret. Hva lovgiver mente med ”straks” er ikke utdypet i lovteksten eller i forarbeidene. En alminnelig forståelse av ordet tilsier at det betyr med det samme. Det pålegger ikke retten en akutt plikt, men fastsettelse av planmøte må være noe av det første som skjer i saken. Hvis det er kjent hvem som er prosessfullmektigene, kan planleggingsmøtet berammes allerede før tilsvaret er kommet inn til tingretten.⁴²

Selv om momentene skal drøftes så tidlig som mulig, vil det ikke si at retten uten videre må drøfte alle spørsmålene med partene dersom det ikke er nødvendig. Forarbeidene påpeker at oppregningen ikke oppmuntrer til en omstendelig saksforberedelse, men kun for å angi en huskeliste slik at spørsmål av betydning i den enkelte sak blir tatt opp.⁴³ Oppregningen blir ansett som selvforklarende, og forarbeidene peker kun på noen få punkter av den. I den enkelte sak kan det vise seg at noen av momentene ikke er aktuelle, og det er da opp til dommeren å ta stilling til hva som skal drøftes. Det gir dommeren mulighet til å velge hva som skal drøftes i planmøtet. Saker som har en prinsipiell interesse eller stor betydning bør undergis en særlig betryggende behandling, mens behandlingen av saker av mindre betydning må kunne begrenses.⁴⁴ Det følger av proporsjonalitetsprinsippet at det ikke skal brukes mer ressurser enn det saken fortjener.⁴⁵ Det vil si at så lenge det ikke går på bekostning av en aktiv saksstyring så har dommeren en rett til å velge hva som skal drøftes i planmøtet. For at dommeren skal oppfylle plikten til å ha planmøte må innholdet og lengden være proporsjonal til den enkelte sak, og dommeren må begrense saken slik at den ikke blir ineffektiv.

Som nevnt kan rettens plikt til aktiv saksstyring gå på bekostning av andre hensyn. Når retten tar beslutninger skal de veies opp mot de ulike hensyn om gjør seg gjeldene. Retten må holde seg innenfor hensynene til blant annet kontradiksjon og rettens nøytralitet. For eksempel beslutningen om berammelsestidspunktet må avveies ut i fra hensynet til sakens fremdrift, selv om det medfører at ankende parter må skifte prosessfullmektig. Dette var situasjonen i LG-2012-12431. Lagmannsretten fant at en ytterligere utsettelse av saken ville medføre at saken kom til å ta ett år fra stevningen innkom til hovedforhandlingen ble gjennomført. I dette tilfellet veide hensynet til sakens fremdrift mer, og partene måtte derfor bytte prosessfullmektig.

Det kan skje endringer underveis i saksbehandlingen som tilsier at planen bør forandres. Hvis det er behov for å justere eller supplere planen, er det rettens plikt å sørge for at det blir gjort. Denne plikten følger av det ansvaret retten har til oppfølging som er forankret i tvl. § 11-6.

⁴² Bugge Nordén og Bårdsen (2008) s. 56.

⁴³ NOU 2001: 32 Bind B s. 749.

⁴⁴ Mæland (2009) s. 117.

⁴⁵ Robberstad (2009) s. 24.

Twisteloven gir ingen anvisninger på når og hvordan en slik oppfølging skal skje. Forarbeidene⁴⁶ legger vekt på at dersom det skjer avvik eller oppstår forhold som tilsier at retten bør gripe inn, så bør dette skje umiddelbart. I tvistelovens kommentarutgave bind I side 424 legger de vekt på at det er viktig ”å unngå at planen blir en tvangstrøye som virker mot sin hensikt”. Både forarbeidene og juridisk teori støtter at retten har plikt til å gripe inn og at den gjør seg særlig gjeldende i kompliserte eller omfattende saker. Retten har således en plikt til å føre kontroll med at planen for saksforberedelsen som er fastsatt følges og om nødvendig følge den opp. Spørsmålet er når retten har plikt til å gripe inn og supplere eller justere planen. Tvl. § 11-6 sier at kravet til oppfølging skal skje innenfor hensynene til effektivitet og forsvarlighet. Bestemmelsen gir mye rom for retten til å utøve skjønn. Etter forarbeidene skal plikten til å gripe inn skje ”umiddelbart”. En normal språklig forståelse tilsier at rettens inngripen skal skje veldig nært i forestående tid. Det er ikke fastsatt et tidskrav i verken § 11-6 eller § 9-4 som tilsier at retten har en plikt til å gripe inn umiddelbart. Det vil imidlertid styrke en effektiv og forsvarlig behandling hvis endringer i planen skjer så raskt som mulig, selv om det går utenfor hva som kreves etter reglene om aktiv saksstyring.

Hovedforhandlingen skal som hovedregel berammes seks måneder etter at tilsvaret er innkommet i saken, jf. § 9-4 annet ledd bokstav h. Tidsrammen for den samlede saksforberedelsen er da gitt. I mange tilfeller vil dette i tilstrekkelig grad kunne være styrende for at prosesshandlingene blir foretatt så tidlig at det resterende av saksforberedelsen blir gjennomført forsvarlig og innen rimelig tid. Det vil i slike tilfeller ikke være hensiktsmessig å sette frist for en prosesshandling.⁴⁷

Skal det settes frister er det normalt mest hensiktsmessig at dette gjøres under planmøtet, jf. § 9-4 annet ledd. Gjennom sin autoritet kan retten forsøke å skape forståelse hos partene for at den nødvendige tidsplan for saksbehandlingen blir fulgt, enten det blir satt frister eller ikke.⁴⁸ Det vil skape tillit til domstolene og forutberegnelighet hvis tidsplanen blir drøftet med partene i planmøtet.

For enkelte typer prosesshandlinger bestemmer tvisteloven lengden på fristene. Dette gjelder § 9-3 første ledd om avgivelse av tilsvaret, § 13-2 annet ledd om innkalling til rettsmøte og § 29-5, jf. § 30-3 om anke. Disse reglene kan bare fravikes i begrenset utstrekning. Utover de nevnte bestemmelsene har tvisteloven ingen regler om hvor lang en frist skal være.⁴⁹ Det

⁴⁶ NOU 2001: 32 s. 135.

⁴⁷ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 408.

⁴⁸ l.c.

⁴⁹ Schei m.fl. (2013) s. 424.

medfører at det er opp til dommeren å sette fristens lengde. Ved vurderingen av hvor lang en frist skal være, uttales det i Ot. prp. nr. 51 side 408 at:

” Tidspunktet for utløpet av fristene må settes ut fra en avveining av hensynet til en effektiv saksavvikling og en vurdering av hvilken tid som trengs for at parten med rimelige oppofrelser skal kunne foreta prosesshandlingen. Fristene bør settes ut fra en konkret vurdering.”

Dommeren gis dermed et visst spillerom, men det bør ikke settes lengre frister enn det er behov for slik at saken blir uhensiktsmessig lang. Vurderingen skal tas etter en helhetsvurdering. Så spørsmålet om retten har ivaretatt plikten til aktiv saksstyring må vurderes konkret i hvert enkelt tilfelle.

Det er ikke noe krav etter § 9-4 eller § 9-11 at retten drøfter fristene med partene. Ved å inkludere partene vil de imidlertid få muligheten til påvirke prosessen slik at deres posisjon ikke blir svekket, og det vil det gi en forutberegnelighet i saksbehandlingen. Retten må også passe på at fristfastsettingen ikke går på bekostning av sakens fremdrift.

3.2.2.2 Særlig om behandlingen av saken bør deles opp

Etter tvl. § 9-4 annet ledd bokstav e skal retten ta stilling til om behandlingen av saken bør deles opp. Denne bestemmelsen må sees i sammenheng med tvl. § 16-1 som konkretiserer reglen om oppdeling. Formålet bak § 16-1 er å gi dommeren et middel til å oppnå en smidig, effektiv og forsvarlig behandling av mer komplekse saker.⁵⁰ § 16-1 første og annet ledd lyder som følger:

”(1) Retten kan bestemme at det skal forhandles særskilt om ett eller noen av flere krav i saken eller om ett eller flere tvistepunkter for et krav.

(2) Retten kan avgjøre særskilt ett eller noen av flere krav i saken eller en del av ett krav. Avgjørelsen av erstatningskrav eller andre krav hvor omfanget er omtvistet, kan deles slik at avgjørelsen av omfanget utsettes. Hvis retten er enstemmig eller partene samtykker i det, kan den også treffe særskilt avgjørelse om

- a) påstandsgrunnlaget som ikke leder til avgjørelse av et krav,*
- b) hvilket lands rett et krav skal bedømmes etter.”*

Første ledd gir retten en generell adgang til å dele opp saken, slik at retten kan bestemme at forhandlingene skal begrenses. Vilkårene eller kriteriene for å foreta en slik oppdeling kom-

⁵⁰ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 421.

mer fremgår ikke av bestemmelsen. Forarbeidene⁵¹ legger vekt på at oppdelingen må ha et ”fornuftig formål”. Det medfører en begrensning for retten når det skal avgjøres om behandlingen av saken skal deles opp. Det vil foreligge et fornuftig formål hvis særskilt behandling av tvistepunktet vil kunne lede til saken blir løst, eller at ett av flere krav i alle fall blir avklart.⁵² Dersom et tvistepunkt er avgjørende for om resten av kravet kan føre frem, vil det være ofte hensiktsmessig å behandle særskilt om det forholdet først. Det vil for eksempel være hensiktsmessig i saker hvor det er anført foreldelse. I TBERG-2012-86032-1 gjaldt saken krav om erstatning for brudd på åndsverkloven⁵³. Saksøkte anførte at kravet var foreldet. Saken ble delt opp slik at tingretten først behandlet om det fremsatte kravet var foreldet, og så de øvrige spørsmålene.⁵⁴

Uttrykket ”kan” i bestemmelsen kan tolkes som at det ikke foreligger en plikt for retten å foreta en oppdeling selv om oppdelingen har et fornuftig formål. Lagmannsrettens uttalelse i LB-2012-65212 gir veiledning vedrørende dette spørsmålet:

”De aktuelle bestemmelsene er utformet slik at retten «kan» beslutte omberamning eller deling. Det må innebære at det skal mye til for at retten vil ha plikt til å fatte en slik beslutning, men lagmannsretten legger til grunn at det i særlige tilfeller også kan foreligge en plikt.”

Kjennelsen behandler ikke nærmere i hvilke tilfeller det kan foreligge en plikt. Etter reglene om aktiv saksstyring har retten en plikt til å behandle saken effektivt. Dersom saken kan avvikles mer effektivt ved oppdeling, så bør retten gjøre det. Saken vil avvikles mer effektivt hvis deler av saken blir avgjort på et tidligere tidspunkt på grunn av at den er enklere, eller hvis de andre deler av saken krever svært lang saksforberedelse eller behandling. Partene har lite å tjene på at saken deles opp dersom en særskilt avgjørelse ikke blir rettskraftig før hele saken er avgjort.⁵⁵

Annet ledd åpner for at retten kan dele opp pådømmelsen. Det vil være særlig praktisk der forhandlingen er oppdelt og behandlet særskilt etter første ledd, eller hvor en del av kravet er erkjent og det er behov for å få dette avgjort særskilt.⁵⁶ Rettens adgang til oppdeling er begrenset da avgjørelsen bare kan deles opp slik at ett eller noen av flere krav, eller en del av et krav, avgjøres særskilt. Denne begrensningen innebærer at det ikke kan avsies særskilt dom

⁵¹ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 244-245.

⁵² ibid s. 245.

⁵³ Lov av 12 mai 1961 nr. 2 om opphavsrett til åndsverk m.v.

⁵⁴ TBERG-2012-86032-2

⁵⁵ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 245.

⁵⁶ Schei m.fl. (2013) s. 533.

om enkelte påstandsgrunnlag.⁵⁷ For eksempel i tilfeller der det er fremsatt en foreldelsesinnsigelse til et krav og innsigelsen ikke fører frem, kan ikke innsigelsen avgjøres særskilt, jf. NOU 2001: 32 Bind B side 219. Det skyldes blant annet at retten stemmer over resultatet i en sak, og ikke over de enkelte påstandsgrunnlag, jf. tvl. § 19-3 tredje ledd.

Ved erstatningskrav eller andre krav der omfanget er omtvistet kan avgjørelsen av omfanget utsettes, jf. § 16-1 annet ledd annet punktum. Det vil være praktisk der partene på egen hånd eller ved mekling inngår forlik om kravets omfang når retten har tatt stilling til grunnlaget.⁵⁸

Etter annet ledd tredje punktum gis partene en rett til særskilt avgjørelse dersom den treffes enstemmig eller partene samtykker. Retten har adgang til å dele pådømmelsen om påstandsgrunnlaget som ikke leder til avgjørelse av et krav, jf. bokstav a. Det vil være praktisk hvis det er fremsatt foreldelsesinnsigelse. Etter bokstav b er det gitt tilsvarende adgang ved interlegale spørsmål.

Om behandlingen eller pådømmelsen bør oppdeles skal avgjøres av retten. Det følger av § 9-4 at partene skal delta i denne avgjørelsen. Partenes syn vil være et relevant moment i vurderingen.⁵⁹ I Rt. 2011 side 1348, avsnitt 36, uttalte Høyesterett følgende om oppdeling:

«Det er etter dette klart at lagmannsretten hadde høve til å dele saka slik det vart gjort. Eg vil leggje til: Om slik deling skal skje, må langt på veg avgjerast ut frå om ei slik deling er føremålstenleg, jf. NOU 2001:32B Rett på sak, side 820. Dersom lagmannsretten tek til særskilt behandling ein saksbehandlingsanke, kan resultatet etter tvistelova § 29-22 andre ledd bli at denne anken forkasta utan at det blir teke stilling til den, jf. dømes HR-2009-1872-U. Behandlinga av saka vår viser etter mi meining at ei særskilt behandling ikkje alltid vil føre til ei forenkling.»

Hensynet til effektivitet og prosessøkonomi vil tale for å dele opp saken dersom det kan påskynde saksbehandlingen og løse saken raskt. Spørsmålet om saken bør oppdeles vil etter forarbeidene⁶⁰ avhenge av ”hvordan man avveier målet om en materielt riktig avgjørelse mot målet om en rask og billig saksbehandling”. Å dele opp en sak er en viktig beslutning og det må ikke hefte uklarhet ved spørsmålet om og på hvilken måte en deling skal foretas, jf. LG-2013-145864.

⁵⁷ NOU 2001: 32 Bind B s. 219.

⁵⁸ Schei m.fl. (2013) s. 534.

⁵⁹ NOU 2001: 32 Bind B s. 421.

⁶⁰ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 246.

3.2.2.3 Særlig om gjennomgåelse av bevisføringen

Etter tvl. § 9-4 annet ledd bokstav f må retten foreta en gjennomgåelse av bevisføringen, herunder ”om det kreves befarings eller tilgang til eller fremleggelse av bevis, om bevis skal sikres, og om det bør oppnevnes sakkyndig.” Hovedregelen er at partene har en plikt og rett til å føre de bevis de ønsker, jf. § 21-3. Loven oppstiller skranker for når og hvilke bevis som kan føres for å forhindre at saken blir for omfattende. For å sikre at saken styres tilstrekkelig aktivt, kan det være behov for at retten avklarer spørsmålene rundt bevisføringen i planmøtet, slik at man unngår at dette forplanter seg senere i saksbehandlingen.

En alminnelig begrensning til å føre bevis er fastsatt i tvistelovens § 21-7. Etter første ledd kan partene ”bare føre bevis om faktiske forhold som kan være av betydning for den avgjørelsen som skal treffes.” Det vil si at bevisene må være relevant for saken, og at retten kan avskjære de bevisene som er irrelevant. Dette kriteriet er ikke så strengt, og retten har adgang til å nekte bevis når vilkårene er oppfylt, jf. ”kan være”.

Tvisteloven § 21-7 annet ledd lyder som følger:

”Retten kan nekte ført bevis som

- a) ikke er klarlagt som bestemt i § 21-6 annet ledd,*
- b) ikke er egnet til å styrke avgjørelsesgrunnlaget nevneverdig, eller*
- c) retten finner det nødvendig å føre på annen måte.”*

Bestemmelsen angir ikke en plikt for retten til å begrense bevisføringen. Avgjørelsen må treffes etter skjønn der retten ”kan” nekte at bevis blir ført. Selv om det ikke foreligger en plikt, vil det i visse tilfeller være hensiktsmessig at retten avskjærer bevis for at saken skal avvikles effektivt. Hvis dommeren har satt seg godt inn i saken kan avskjæring føre til at saken blir konsentrert og tidsbesparende.

Bokstav a gir retten adgang til å nekte bevis som er ikke er tilstrekkelig klarlagt etter § 21-6 annet ledd. Om retten skal ta i bruk denne adgangen må sees i lys av hensynet til forsvarlighet og kontradiksjon. Dersom beviset tillates ført, så må ikke den manglende klargjøringen føre til at den andre parten ikke på en forsvarlig måte blir i stand til å forberede sin egen bevisføring.⁶¹ I planmøtet bør retten bli oppmerksom på partenes bevisførsel. Retten kan forsøke å løse spørsmål rundt beviset uten å skrive kjennelse, hvis retten drøfter bevisførselen i planmøtet. Dersom en part fastholder bevisførselen, må retten imidlertid skrive kjennelse senere i saksgangen, jf. § 19-1 annet ledd bokstav d.

⁶¹ NOU 2001: 32 Bind B s. 949.

Bokstav b åpner for å nekte bevis som ”ikke er egnet til å styrke avgjørelsesgrunnlaget nevneverdig”. Etter ordlyden å dømme dekker bestemmelsen regelen i første ledd, men den er enklere å vurdere da det ikke kreves fullstendig relevans. Bestemmelsen omfatter for eksempel situasjoner der det er ført bevis om et forhold, og det ikke er behov for ytterligere bevisføring i samme retning. Et annet eksempel kan være at beviset i seg selv, etter sin art eller karakter, vil måtte tillegges liten betydning.⁶² Det var situasjonen i THAFE-2008-139568. Tingretten begrunnet avgjørelsen om bevisavskjæring slik:

”Retten finner at en bevisførsel i form av en vurdering fra ett enkelt vitne foretatt i 2009 omkring et annet havari som skjedde for seks år siden, med en helt annen type båt, ikke er egnet til å styrke avgjørelsesgrunnlaget i nærværende sak nevneverdig, jf tvisteloven § 21-7 (2)bokstav b. Denne bevisføringen kan ikke være egnet til å belyse de faktiske omstendigheter omkring havariet med Andreas Junior i 2007.”

Dersom vilkårene i tvl. § 21-7 er oppfylt, må retten ta stilling til om et bevis skal nektes ført. Dette vil bero på en avveining der hensynet til prosessøkonomi er sentralt.⁶³ Det tar tid å behandle et spørsmål om bevisavskjæring. Samtidig vil unødvendig bevisføring forlenge og fordyre saken. Retten bør i denne vurdering ta hensyn til flere momenter. Aktiv saksstyring forutsetter en effektiv og forsvarlig behandling av saken. Hensynet til at saken skal være effektiv og avvikles raskt, må ikke gå på bekostning av en behandling som er forsvarlig og rettferdig.

Bokstav c gir retten kompetanse til å nekte bevisføring der det er nødvendig å føre på en annen måte. Dersom det er nødvendig kan bevis føres på en måte som er mer pålitelig. For eksempel i tilfeller av ”hearsay evidence”, som er bevisføring om hva tredjeperson har fortalt.⁶⁴ Om beviset skal føres på en annen måte vil i noen tilfeller være avhengig av en avveining av tvistens betydning og omfanget av bevisførselen, jf. § 21-8.

I tvistelovens § 21-8 første ledd er bevisføringen begrenset ut i fra proporsjonalitet. Formålet med regelen er å oppnå et rimelig forhold mellom saksbehandlingen og tvistens betydning, jf. NOU 2001: 32 Bind B side 950. Det fremgår av første ledd annet punktum at denne regelen er et middel for å oppnå lovens formål etter § 1-1. I formålsbestemmelsen vil argumenter for avskjæring være hensynet til effektiv og rask behandling, og behovet for at den enkelte skal få håndhevet sine rettigheter uten at ulikhet i ressurser er avgjørende for saken utfall. På den

⁶² l.c.

⁶³ Schei m.fl. (2013) s. 798.

⁶⁴ NOU 2001: 32 Bind B s. 949.

andre siden vil hensynet til rettferdig, forsvarlig og tillitsskapende behandling veie mot bevisavskjæring.⁶⁵ I LB-2009-182533 avveide de hensynene slik:

”Den relativt beskjedne uleilighet det er å fremskaffe og fremlegge rapportene taler for at begrensningen i § 21-8 ikke kommer inn. På den annen side finner lagmannsretten at relevansen og betydningen av dokumentene må antas å være beskjeden. Etter en samlet vurdering finner lagmannsretten under tvil at det ikke er «et rimelig forhold» mellom betydningen av rapportene på den ene siden og tvisten og dens betydning på den andre siden. Begjæringen om fremleggelse tas ikke til følge, og anken forkastes.”

Retten bør ta hensyn til alle de momentene som gjør seg gjeldende i saken. Retten må også sørge for at kravet til rettferdig rettergang i EMK artikkel 6 nr. 1 blir ivarettatt ved utøvelsen av bevisavskjæring. Partene skal ha mulighet til å føre bevis, men prosessen må ikke være utformet på en måte som er så ressurskrevende at tvister ikke vil kunne fremmes for domstolene.⁶⁶

Spørsmålet om det skal oppnevnes sakkyndige vil være hensiktsmessig å avgjøre i planmøte, da det kan påvirke tidspunktet for beramming av hovedforhandlingen. Retten kan oppnevne sakkyndige når det er ”nødvendig for å få et forsvarlig faktisk avgjørelsesgrunnlag”, jf. § 25-2. Dersom det er nødvendig for å få saken betryggende opplyst, kan retten av eget tiltak eller etter begjæring fra en part, oppnevne sakkyndig, jf. første ledd. Bestemmelsen angir ikke om retten har en plikt til å oppnevne en sakkyndig dersom vilkåret er oppfylt. Høyesterett har i en kjennelse⁶⁷ understreket at hvis det først er et behov for sakkyndighet, kan ikke retten la være å oppnevne sakkyndig under den henvisning til at partene selv får skaffe denne sakkyndige. Etter tvistelovens kommentarutgave vil det sjelden være en plikt for retten å oppnevne sakkyndig når saken er undergitt fri rådighet og ingen av partene har begjært oppnevnt sakkyndig.⁶⁸ Dersom oppnevningen er nødvendig for en forsvarlig behandling og den tilfredsstillende kravet til proporsjonalitet etter § 21-8, bør retten oppnevne sakkyndig. Dette gjelder uavhengig av om ingen, en eller begge parter ønsker sakkyndig oppnevnt.

Dersom den ene parten motsetter seg at det oppnevnes sakkyndig, må retten blant annet vurdere i hvilken grad det vil forsinke fremdriften av saken og de merkostnadene det vil medføre.⁶⁹ I LH-2012-113179 var det uenighet om hvem som skulle oppnevnes. Lagmannsretten

⁶⁵ Schei m.fl. (2013) s. 802.

⁶⁶ NOU 2001: 32 Bind B s. 950.

⁶⁷ Rt-2014-1334.

⁶⁸ Schei m.fl. (2013) s. 933.

⁶⁹ l.c.

uttalte at når partene ikke blir enige, så faller personvalget på retten. Det er i slike situasjoner viktig at begge parter blir hørt slik at hensynet til kontradiksjon blir ivaretatt.

Som nevnt tidligere har retten en plikt til sørge for at saken behandles effektiv og forsvarlig, jf. § 11-6. Når det skal avklares spørsmål om bevisføringen er det ikke bare viktig at spørsmålene blir tatt opp på planmøtet, men også at retten tar grep når det er uenighet slik at saksbehandlingen ikke blir ineffektiv og tar lang tid.

3.2.2.4 Fremgangsmåter ved legging av planen

Lovens § 9-4 tredje ledd gir reglene for hvordan drøftingen i forbindelse med saksstyring etter annet ledd skal utføres. Utgangspunktet er at det skal skje i et rettsmøte, som kan være et fjernmøte. Tvl. § 13-1 annet ledd definerer hva som menes med fjernmøte: ”Med fjernmøte menes at deltakerne ikke fysisk befinner seg på det samme stedet, men deltar i møtet fra et annet sted.” Det kan gjennomføres ved at partene deltar ved bruk av telefon, videokonferansteknikk eller annen teknisk innretning.⁷⁰ I praksis holdes de fleste planmøter som fjernmøte i form av telefonkonferanser.⁷¹

Twistelovens § 13-1 tredje ledd regulerer når rettsmøter kan holdes som fjernmøter. De kan holdes når det er særskilt bestemt i loven, som ved rettsmøte under saksforberedelsen etter § 9-4, jf. bokstav a. Forarbeidene anser fjernmøte som regelmessig det mest praktiske.⁷²

Spørsmålet om et rettsmøte skal holdes som fjernmøte må avgjøres av retten. Det avgjørende er om de spørsmål som skal avklares, egner seg til å drøftes i et fjernmøte.⁷³ Retten må også vurdere om rettsmøtet avholder på en slik måte at kravet til forsvarlig saksbehandling opprettholdes. Det vil innebære at retten må ha det utstyret som er nødvendig for at rettsmøtet skal være forsvarlig tilgjengelig. Dersom det for eksempel er nødvendig med bildeoverføring eller videooverføring, må retten ha det nødvendige utstyret tilgjengelig. Hvis ikke, så må rettsmøtet holdes med partene fysisk til stede. Dersom kun dommeren og den ene prosessfullmektigen er til stede, mens den andre prosessfullmektigen deltar fra sitt kontor, kan dette være uheldig av hensyn til likevekten mellom dem. I vurderingen må retten også ta hensyn til at opplysninger kan oppfattes som feilaktige eller misvisende ved fjernmøte. Dette hensynet gjør seg særskilt gjeldende der en sak har en selvprosederende part.

⁷⁰ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 411.

⁷¹ Robberstad (2009) s. 131.

⁷² NOU 2001: 32 Bind B s. 750.

⁷³ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 411.

Ved større og mer kompliserte saker, vil et rettsmøte med dommer og parter til stede ofte være mest aktuelt. Det er viktig at det finner sted en kommunikasjon mellom dommer og parter for lettere å samordne behov og få til praktiske løsninger. I saker av normal størrelse eller mindre saker vil også et rettsmøte med partene til stede kunne være gagnlig. Imidlertid vil de omkostningene ved at prosessfullmektigene og partene må møte i retten, kunne forårsake en ressursbruk som ikke er rimelig.⁷⁴ I noen tilfeller kan hensynet til prosessøkonomi tilsi at rettsmøtet skal holdes som fjernmøte, så lenge det ikke går på bekostning av en forsvarlig saksbehandling.

Hensynet til effektivitet taler for å holde rettsmøtet som et fjernmøte. Advokatforeningen har påpekt at det er effektivt å holde rettsmøtet som fjernmøte. Samtidig vil det være mer effektivt å innkalle til et rettsmøte med partene fysisk til stede i de tilfellene der dommeren ut i fra prosessdokumentene har en fornemmelse av at partene vil samarbeide dårlig.⁷⁵

Hvis sakens fremdrift tilsier det, åpner paragrafens tredje ledd annet punktum for at dommeren kan be om partenes skriftlige uttalelse eller få den nødvendige avklaringen på annen måte. Unntaksregelen gjelder også dersom drøfting i rettsmøte er åpenbart unødvendig. Det vil gjelde i helt enkle saker der dommeren anser fjernmøte som unyttig for saksstyringen, eller hvor det vil være vanskelig å få avsluttet et møte innen rimelig tid. Et praktisk eksempel der planmøte ofte utelates er saker som behandles etter psykisk helsevernloven⁷⁶. Retten har likevel et ansvar for å sørge for at spørsmålene i § 9-4 annet ledd blir avklart, og at det skjer på en tid som er forenelig med formålet om aktiv saksstyring.⁷⁷

3.3 Forberedelse av hovedforhandlingen

3.3.1 Innledning

Etter at saksforberedelsen er avsluttet, skal retten sørge for å klarlegge hvordan hovedforhandlingen skal gjennomføres. Den mest sentrale bestemmelsen er tvl. § 9-11. Bestemmelsen lyder som følger:

”(1) Retten innkaller partene til hovedforhandlingen, jf. § 13-2

⁷⁴ NOU 2001: 32 Bind A s. 134.

⁷⁵ Schei m.fl. (2013) s. 308.

⁷⁶ Lov av 2. juli 1999 nr. 62.

⁷⁷ Bugge Nordén og Bårdsen (2008) s. 56.

(2) Etter at saksforberedelsen er avsluttet, skal retten sørge for å klarlegge hvordan hovedforhandlingen skal gjennomføres. Dette omfatter blant annet presentasjonsmåten av tvisten, tidspunkt og gjennomføringsmåte for forklaringer, spørsmål om befaring og lengden av ulike innlegg under forhandlingene. I nødvendig utstrekning skal retten drøfte gjennomføringen med partene. Retten kan fastsette tidsrammer for partenes innlegg, partsforklaringer og annen bevisføring dersom tidsrammer er forsvarlig og hensiktsmessig.”

Twistelovens § 9-11 første ledd tjener som en påminnelse om at retten har ansvaret for å innkalle partene til hovedforhandlingen.

Bestemmelsens annet ledd konkretiserer hvordan retten skal utøve sin saksstyring i forkant av hovedforhandlingen. Det er dommerens plikt å påse at forhandlingene blir konsentrert om det betydningsfulle og at hovedforhandlingen blir holdt innenfor en forsvarlig tidsramme. Når saksforberedelsen er avsluttet, tar retten spørsmålene i annet ledd opp til vurdering. Som utgangspunkt avslutter saksforberedelsen to uker før hovedforhandlingen, jf. § 9-10 første ledd.

Jeg vil i dette kapittelet nærmere behandle hvordan reglene om aktiv saksstyring gjør seg gjeldene ved forberedelse av hovedforhandlingen. Herunder hva som ligger i rettens plikt og rett til klarlegging og fristfastsetting.

3.3.2 Klarlegging av hovedforhandlingen

Retten skal klarlegge hvordan hovedforhandlingen skal gjennomføres. Rettens plikt til aktiv saksstyring i klarleggingsfasen er konkretisert i § 9-11 annet ledd annet punktum, som lyder:

”Dette omfatter blant annet presentasjonsmåten av tvisten, tidspunktet og gjennomføringsmåte for forklaringer, spørsmål om befaring og lengden av ulike innlegg under forhandlingene.”

Det innebærer at retten må påse at hovedforhandlingen blir konsentrert om det betydningsfulle og at varigheten blir tilrettelagt ut i fra sakens karakter og betydning.⁷⁸

Etter at saksforberedelsen er fullført skal retten vurdere spørsmålene om gjennomføringen. Særlig viktig er spørsmålet når det gjelder hovedforhandlingens varighet. Straks tilsvaret er inngitt skal selve berammelsen av hovedforhandlingen være foretatt, jf. § 9-4 annet ledd bokstav h. Den etterfølgende saksforberedelsen kan ha vist at saken er blitt mer komplisert eller enklere enn det som ble antatt da berammelsen fant sted. Dersom det ikke er grunn til å utvide saken gjennom omberømmelse, kan det gi grunn til å utvide eller innskrenke den avsatte ti-

⁷⁸ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 396.

den.⁷⁹ Retten må da vurdere tidsbruken og forandre fremdriftsplanen slik at den legger opp til en mer proporsjonal varighet enn det som var forutsatt ved berammelsen.⁸⁰ I LB-2012-101863 anket den ene parten inn tingrettens beslutning om hovedforhandlingens varighet. Det var avsatt fire dager, men saksøker la den påstand om at den skulle vare i syv dager. Det ble anført at den fastsatte tidsrammen ikke oppfylte kravene til kontradiksjon og forsvarlig behandling, jf. § tvl. 1-1. Lagmannsretten la vekt på at tingretten hadde foretatt en ”skjønnsmessig vurdering av hvor mange dager som er tilstrekkelig til en forsvarlig gjennomføring av hovedforhandlingen”. Anken ble forkastet, og det ble dermed satt av fire dager til hovedforhandlingen.

Retten har også ansvaret for å klarlegge på hvilken måte presentasjonen og gjennomføringen av tvisten skal foregå. Dersom sakene er enkle og oversiktlige, kan sluttinnleggene og fremdriftsplanen gi den nødvendige klarleggingen, jf. § 9-10 annet ledd.

Tvl. § 9-11 annet ledd tredje punktum angir at retten i ”nødvendig utstrekning skal drøfte gjennomføringen med partene”. Hvorvidt det er behov for slike drøftinger vil blant annet avhenge av om ”alt det nødvendige synes klarlagt gjennom sluttinnleggene”, jf. ot. prp. nr. 51 (2004-2005) side 396. I proposisjonen går departementet ut i fra at drøftinger er mer nødvendig i større saker enn i gjennomsnittlige og mindre saker. Det vil være opp til retten å avgjøre om det er behov for at partene skal delta i drøftingen. Særlig i større saker kan det være hensiktsmessig å gjennomgå opplegget for hovedforhandlingen med partene. Når det gjelder fastsettelsen av opplegg og rammer for gjennomføringen av hovedforhandlingen forutsetter imidlertid loven en aktiv domstol som styrer prosessen.

Dersom retten finner det nødvendig å drøfte gjennomføringen med partene, gir ikke bestemmelsen noen anvisninger på hvordan opplegget av en slik drøfting skal foregå. Forarbeidene⁸¹ gir i denne sammenhengen veiledning. Det er opp til retten å avgjøre på hvilken måte drøftingen skal gjennomføres. Drøftingen kan for eksempel skje ved at retten kommuniserer med hver part separat, ved rettsmøte eller ved fjernmøte. Hva som vil være mest formålstjenlig må sees i sammenheng med de hensyn som er redegjort for ovenfor i kapittel 3.2.2.4. Særlig i større saker der hovedforhandling vil foregå over lengre tid vil det være behov for en samtidig kommunikasjon med partene. Dersom retten vurderer å fastsette tidsrammer bør dette også drøftes i rettsmøte eller fjernmøte.

⁷⁹ Schei m.fl. (2013) s. 328.

⁸⁰ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 396.

⁸¹ NOU 2001: 32 Bind B s. 754.

Spørsmålet om hvor grensene for rettens plikt til klarlegging og styring av forberedelsen av hovedforhandlingen må sees i sammenheng med de øvrige kravene til aktiv saksstyring. I TUSAK-2010-17 ble det uttalt hvordan forberedelsen av hovedforhandlingen bør skje slik at dommeren medvirker til en god og effektiv prosess. Tilsynsutvalget uttalte:

”Saksstyringen bør blant annet foretas i rimelig tid før hovedforhandlingen, slik at partene gis mulighet til å innrette seg. Dommeren skal videre ivareta hensynet til kontradiksjon. Det er et hovedpoeng i tvisteloven at sentrale drøftinger om saksforberedelsen og hovedforhandlingen skal skje gjennom samtidig kommunikasjon.”

I denne saken kom lagmannen uvanlig sent inn i saken og mye måtte gjøres på kort tid. Det gjestod å avklare tidsrammen, bevisførsel og partsforholdet dagen før ankeforhandlingen. Tilsynsutvalget kom til at lagmannen hadde opptrådt i strid med god dommerskikk, og la ned vedtak om kritikk. Det ligger i rettens plikt etter tvl. § 11-6 å sikre at saken behandles effektiv og forsvarlig. Uavhengig av hvordan saken ligger an, så må ikke saksstyringen gå på bekostning av en hensynene til forsvarlighet og forutsigbarhet.

3.3.3 Fristsetting

Det er i § 9-11 annet ledd fjerde punktum gitt hjemmel for at retten kan fastsette tidsrammer for ”partenes innlegg, partsforklaringer og annen bevisføring dersom tidsrammer er forsvarlig og hensiktsmessig.” Det vil ofte være nødvendig å sette slike rammer for å sikre at saken utvikles effektivt. Retten har en adgang til å sette frister og foreta avskjæringer som er nødvendige for å sikre at plikten til aktiv saksstyring overholdes.

Tidsrammene må fastsettes ut i fra den tid som det er behov for i saken.⁸² Etter tvl. § 9-10 annet ledd skal partene sende inn forslag til fremdriftsplan for hovedforhandlingen sammen med sluttinnlegget. Fremdriftsplanen skal angi hvor mange timer eller dager hovedforhandlingen bør være.⁸³ Tidsrammen vil da være gitt i fremdriftsplanen som partene har laget. Dersom partene inngir forslag som er ulike eller ikke lar seg kombinere, er det retten som skal fastsette tidsrammene.⁸⁴ Tidsrammene må oppfylle vilkårene til en forsvarlig og hensiktsmessig prosess, jf. § 9-11 annet ledd. Fastsetting av tidsrammer bør derfor skje etter drøfting mellom retten og parten, og i tilstrekkelig tid før hovedforhandlingen til at partene eller prosessfullmektigene kan tilpasse sine avsluttende forberedelser til tidsrammen.⁸⁵ Partene må kunne

⁸² l.c.

⁸³ Robberstad (2009) s. 130.

⁸⁴ LG-2012-101863

⁸⁵ Schei m.fl. (2013) s. 328.

innrette sin forberedelse til hovedforhandlingen etter de rammer som er fastsatt, jf. TUSAK-2010-17.

Denne bestemmelsen hjemler rettens adgang til å fastsette tidsrammer forut for hovedforhandlingen. Dersom det ikke er fastsatt tidsrammer, må retten kontrollere og styre saken etter reglene i § 9-13 annet ledd, som vil bli redegjort for nedenfor.

3.4 Under hovedforhandlingen

3.4.1 Innledning

Den mest sentrale bestemmelsen om selve hovedforhandlingen er tvisteloven § 9-13, som står i kapittel 9 del III. Bestemmelsen lyder som følger:

”(1) Ved åpningen av hovedforhandlingen kontrollerer retten at det er lagt til rette for at forhandlingene kan foregå slik som fastsatt under saksforberedelsen, og slik hensiktsmessig saksavvikling tilsier.

(2) Retten skal sørge for at hovedforhandlingen skjer konsentrert og forsvarlig uten unødige tidsspille for retten, parter, vitner og sakkyndige. Forhandlinger om forhold som er uten betydning for saken, skal nektes. Det samme gjelder unødige gjentakelser, unødig omfattende behandling og ellers for spørsmål som er tilstrekkelig drøftet. Hvis det er avtalt eller fastsatt tidsrammer for innlegg eller bevisføring, påser retten at disse holdes og kan foreta nødvendige avskjæringer.”

Bestemmelsen konkretiserer reglene for rettens aktive saksstyring og styringen av hovedforhandlingen. Videre lovfester bestemmelsen rettens plikt til kontroll og styring. Mens saksforberedelsens formål er å legge til rette for at hovedforhandlingen kan fullføres effektivt, er hovedforhandlingens formål å skaffe til veie det prosessmaterialet som dommen skal bygge på. Målet er å oppnå en konsentrert og rask hovedforhandling. Utfordringen til retten blir å veie hensynet til effektivitet og proporsjonalitet mot hensynet til forsvarlighet, rettsikkerhet og partenenes tillit til behandlingen.⁸⁶

I dette kapittelet vil jeg behandle nærmere hvilken rett og plikt retten har under hovedforhandlingen. Herunder rettens plikt til å kontrollere og styre saken, samt rettens kompetanse til avskjæring.

⁸⁶ Bugge Nordén og Bårdsen (2008) s. 68.

3.4.2 Rettens kontroll- og styringsplikt

Det fremgår av § 9-13 første ledd at retten ved forhandlingens start skal kontrollere ”at det er lagt til rette for at forhandlingene kan foregå slik som fastsatt under saksforberedelsen, og slik hensiktsmessig saksavvikling tilsier”. I bestemmelsen ligger et krav om at hensynet til konsentrasjon må balanseres mot hensynet til forsvarlig behandling. Den gir også retten en kompetanse til å sørge for at nødvendig konsentrasjon skjer.⁸⁷ En sentral del av plikten til aktiv saksstyring er å ha en gjennomgang med partene før hovedforhandlingen starter for å se at alt det praktiske er i orden.

Bestemmelsen gir ingen anvisninger på hvor grundig denne kontrollen ved åpningen av hovedforhandlingen skal gjennomføres, bortsett fra at den skal være hensiktsmessig. Forarbeidene påpeker at det er opp til retten å bedømme hvor inngående denne kontrollen skal gjennomføres.⁸⁸ Hvis klarleggingen før hovedforhandlingen etter § 9-11 annet punktum er skrevet ned, vil det være tilstrekkelig å høre om planen vil bli fulgt.

Annet ledd første punktum konkretiserer hvordan retten under hovedforhandlingen skal overholde plikten til aktiv saksstyring. Annet ledd første punktum lyder som følger:

”Retten skal sørge for at hovedforhandlingen skjer konsentrert og forsvarlig uten unødig tids-spille for retten, parter, vitner og sakkyndige”.

Regelen innebærer at retten har en plikt til sørge for at aktørene ikke kommer i den situasjonen at de kaster bort tiden på å vente på å slippe til med sin forklaring. Retten må kontrollere at aktørene blir innkalt til et passelig tidspunkt, og tilpasse forhandlingene slik at de blir avhørt snarest, så fremt det skjer i overensstemmelse med en forsvarlig behandling.⁸⁹

3.4.3 Konsentrasjon og avskjæring

Etter § 9-13 annet ledd annet punktum følgende har retten en kompetanse til konsentrasjon og avskjæring:

”Forhandlinger om forhold som er uten betydning for saken, skal nektes. Det samme gjelder unødige gjentakelser, unødige omfattende behandling og ellers for spørsmål som er tilstrekkelig drøftet. Hvis det er avtalt eller fastsatt tidsrammer for innlegg eller bevisføringer, påser retten at disse holdes og kan foreta nødvendige avskjæring.”

⁸⁷ NOU 2001: 32 Bind B s. 757.

⁸⁸ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 397.

⁸⁹ NOU 2001: 32 Bind B s. 757.

Dersom det blir avholdt forhandlinger av forhold som ikke har betydning for saken, skal de nektes fremmet. Slike forhandlinger vil ofte være luket ut i løpet av saksforberedelsen. Dersom forhandlingene ikke er luket ut i saksforberedelsen, så har retten en plikt til å nekte de under hovedforhandlingen. Det samme gjelder for gjentakelser og unødige drøftinger. Videre kan ikke retten avskjære innvendinger mot kravet på grunn av at de ikke er relevante i forhold til de fremsatte krav og nedlagte påstander. Retten har imidlertid kompetanse til å begrense forhandlingene om innvendinger som den finner at ikke kan påvirke domsresultatet, uansett om det skulle være faktisk dekning for dem.⁹⁰ Retten har en plikt til å sørge for at saken konsentreres rundt det sentrale i saken og at den ikke trekker ut i tid. Det er nødvendig for at domstolene skal avvikle sakene i et rimelig tempo.

Adgangen til avskjæring gir retten et visst spillerom. Selv om retten har kompetanse til konsentrasjon og avskjæring, må ikke det gå på bekostning av en forsvarlig behandling. I TUSAK-2011-4 klaget et vitne over tingrettsdommers behandling og administrering av en erstatningssak. Klageren anførte at tingrettsdommeren hadde opptrådt i strid med god dommerskikk ved å favorisere den ene parten under hovedforhandlingen. Tilsynsutvalget peker på at det er rettens oppgave å lede forhandlingene forsvarlig og konsentrert uten unødvendig tidsspille, jf. § 9-13 annet ledd. Videre uttaler de: ”Det innebærer at retten om nødvendig må styre bevisførselen gjennom oppfølgende, avklarende og kritiske spørsmål.” Tilsynsutvalget ser saken slik at tingrettsdommerens inngripen var styrt av hensynet til sakens fremdrift da hun ledet vitneførsel, og at hun ikke tok utenforliggende eller usaklige hensyn. Når det gjelder en dommers opptreden under hovedforhandlingen, bemerker Tilsynsutvalget at det neppe er unormalt at rettens kommunikasjon kan være gjenstand for fortolkning. Det kan i en tilspisset konflikt oppfattes som om rettens inngripen overfor kun den ene parten er partisk. I slike saker bemerker Tilsynsutvalget at det ”stilles særlige krav til styring og fast prosessledelse”. Resultatet i saken ble at tingrettsdommerens adferd ikke var av en slik karakter at den strider mot reglene om god dommerskikk.

Forarbeidene understreker at det bør være et mål at behovet for å anvende hjemlene i annet ledd blir minst mulig.⁹¹ Retten bør foreta de nødvendige avskjæringene i saksforberedelsen og før hovedforhandlingen, slik at det er en enighet mellom retten og partene om hva som det bør konsentreres om i hovedforhandlingen. Om retten bør foreta avskjæring i en sak, vil være avhengig av en sammensatt vurdering hvor hensynet til forsvarlig behandling og hensynet til at saken skal konsentreres om det sentrale må vurderes opp mot hverandre.⁹²

⁹⁰ Schei m.fl. (2013) s. 336.

⁹¹ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 397.

⁹² NOU 2001: 32 Bind B s. 757.

I TUSAK-2007-100 anførte klager at formannen var ”forutinntatt, arrogant, lite høflig, irritert og nedlatende”. Tilsynsutvalget bemerket at dommeren må

”balansere sin oppmerksomhet overfor partene på en slik måte at det ikke kan oppstå tvil om rettens upartiskhet. Dommeren har samtidig et ansvar for å styre forhandlingene. [...] Dommeren har derfor både en rett og en plikt til å avbryte både advokater, parter og vitner hvis han mener at deres fremstilling er irrelevant i forhold til det saken gjelder. [...] Så lenge en slik prosessledelse gjennomføres med respekt for de tilstedeværende, vil ikke dette utgjøre et brudd på god dommerskikk”.

Vedtaket er fra 2007, og dermed før tvisteloven trådte i kraft. Det har likevel relevans, da Tilsynsutvalget legger vekt på de nye endringene i saksstyringen som ble innført med tvisteloven. Formannen fikk kritikk for å ha opptrådt i strid med god dommerskikk. Når det er behov for å ta avskjæringshjemmel i bruk er det et viktig hensyn at det skjer på en måte som ikke hemmer partenes tillit og dommerens uavhengighet. Retten bør skape forståelse hos partene for hvorfor avskjæring blir foretatt.

3.5 Etter hovedforhandlingen

Som nevnt tidligere, skal avgjørelsen avsies senest fire uker etter avslutning av hovedforhandling når retten er satt med meddommere, jf. tvl. § 19-4 femte ledd. Fristen er satt til to uker i sak med bare én dommer. Dette er maksimumsfrister og plikten til aktiv saksstyring må tolkes i lys av denne bestemmelsen. Forarbeidene forutsetter at gjennomsnittstiden bør være vesentlige kortere og at avgjørelsen bør treffes så hurtig som mulig.⁹³ Tvistelovens § 19-4 femte ledd tredje punktum oppstiller ett unntak fra maksimumsfristene, som sier at hovedregelen kan unntas når saken er så arbeidskrevende at det ikke er gjennomførbart å overholde fristen. I slike tilfeller kan avsigelsen av dommen forekomme senere.

Det er rettens plikt å sørge for at en sak avsluttes raskt og effektivt. I denne plikten ligger det et ansvar for å sørge for at det er avsatt nok tid til å skrive domsavsigelse i hver enkelt sak. Det er i NOU 2001: 32 Bind B side 570 poengtert at fristene er fullt tilstrekkelige. Det er kun i ekstraordinært omfattende eller krevende saker at det ikke kan være gjennomførbart å overholde fristene. Ut i fra de vedtakene⁹⁴ som Tilsynsutvalget for dommere har fattet, er det ikke en sjeldenhet at det går over to måneder etter hovedforhandlingens avslutning før dommen avsies. I TUSAK-2013-13 vurderte Tilsynsutvalget om tidsforløpet på omtrent 12 ½ måned

⁹³ NOU 2001: 32 Bind A s. 570.

⁹⁴ Se TUSAK-2014-52, TUSAK-2013-13, TUSAK-2011-121, TUSAK-2006-95, TUSAK-2006-87, TUSAK-2005-90 og TUSAK-2003-34

fra hovedforhandlingens avslutning til dom var i strid med god dommerskikk. I tillegg til saksbehandlingstiden, la utvalget blant annet vekt på årsakene til forsinkelsen. Den lange saksbehandlingstiden var kritikkverdig og kunne ikke forsvares ut i fra de årsakene dommeren hadde beskrevet. Utvalget la også vekt på i hvilken grad partene hadde blitt orientert om forsinkelsen. Det er fastsatt i § 19-4 femte ledd siste punktum at retten ved forhandlingens avslutning skal meddele partene når avgjørelsen kan forventes avsagt. Utvalget bemerker i den sammenhengen at

”innklagede ikke har holdt partene orientert om saksbehandlingstiden og om når avgjørelse kunne ventes. Innklagede ga også for optimistiske tilbakemeldinger og dermed feilaktige opplysninger om når dom ville foreligge. At dommeren gir positivt gale opplysninger både ved hovedforhandlingens avslutning og senere når parter og advokat tar kontakt gjør saksbehandlingen mer kritikkverdig. Utvalget finner det svært uheldig at partene ikke kunne innrette seg i tillit til dommerens utsagn.”

Utvalget fant ingen forhold som forsvarte saksbehandlingstiden. Tingrettsdommeren ble ilagt disiplinærtiltak i form av kritikk.

Det er sentralt at partene får beskjed om når domsavsigelsen vil bli truffet, og at det fastsatte tidspunktet blir overholdt. I tillegg til å behandle saken i samsvar med tvistelovens regler og hensyn, vil overholdelse av fristene styrke partenes og allmenhetens tillit til dommerne.

Lovens og forarbeidenes ordlyd er klar når det gjelder at fristene skal holdes. Tilsynsutvalget anser reglene mer som et anslag. Dette meddeler de i TUSAK-2011-121:

”Forutsetningen er at lovens frist skal tas alvorlig, men utvalget er kjent med at det ikke er uvanlig med et tidsbruk på to til tre måneder fra hovedforhandling til domsavsigelse, på grunn av domstolenes ressurs- og arbeidssituasjon eller dommerens personlige forhold.”

Retten skal og bør holde de fristene som er fastsatt i § 19-4. Tilsynsutvalget reagerer med disiplinærtiltak kun der fristoverskridelsen er mer alvorlige eller ved gjentakelser.

Hensynene bak regelen er å skape tillitt til avgjørelsen og domstolene, og hensynet til avgjørelsens kvalitet.⁹⁵ Bestemmelsen skal bidra til at det blir truffet riktig resultat. Dersom det går lang tid mellom hovedforhandlingen og dom, kan det bidra til at kvaliteten blir svekket. Den lange tiden kan for eksempel bidra til at dommeren ikke har vitneutsagnene friskt i minne. Sen domsavsigelse i tingretten kan også få den virkning at det forplanter seg videre i lagmannsretten, dersom saken blir anket. Et eksempel er at den lange tiden kan påvirke hukom-

⁹⁵ NOU 2001: 32 Bind A s. 570.

melsen til vitnene, som deretter blir usikker på hendelsesforløpet. For å sørge for at det blir truffet riktig resultat, så bør dommeren avsi dom så fort som mulig.

4 BRUDD PÅ PLIKTEN

4.1 Innledning

I kapittel 3 er det redegjort for innholdet og rammen for hva plikten til aktiv saksstyring innebærer for retten. Saksstyring er regler for dommeres avgjørelser om fremdriften av en sak, fra en sak er satt i gang til den er avgjort. Saksstyringen kan være aktiv når den skjer som konsekvens av dommerens initiativ, og ikke bare som en reaksjon på partenes utspill. De momentene og hensynene som retten må holde seg innenfor kan sammenlignes med lovens formål. Tvl. § 1-1 først ledd første punktum lyder:

”Loven skal legge til rette for en rettferdig, forsvarlig, rask, effektiv og tillitsskapende behandling av rettsvister gjennom offentlig rettergang for uavhengige og upartiske domstoler.”

Reglene om aktiv saksstyring kan sees som rettens plikt til å ivareta hensynene i § 1-1 på den best mulige måten i saksgangen.

I dette kapittelet skal jeg først behandle hvem som har ansvaret for at plikten til aktiv saksstyring etterfølges. Deretter skal jeg behandle nærmere hva som ligger i ”manglende saksstyring”.

4.2 Ansvaret for saksstyringen

4.2.1 Forberedende dommers ansvar

Etter tvl. §§ 11-6, 9-4, 9-11 og 9-13 er det ”retten” som har ansvaret for saksstyringen. Det vil si retten som organ. Dersom plikten til aktiv saksstyring skal gjennomføres i praksis, må det være en dommer i saken som sørger for en aktiv, planmessig og effektiv styring og behandling av saken fra den kommer inn til retten.⁹⁶ Tvl. § 11-6 tredje ledd fastslår at saksstyringen er et dommeransvar, og at enhver sak skal ha en forberedende dommer.

⁹⁶ NOU 2001: 32 Bind B s. 710.

Det vil være praktisk at samme dommer har ansvaret gjennom hele saksforberedelsen, men det er ikke regulert i tvisteloven. Etter departementets syn er det mest hensiktsmessig at forberedende dommer også er dommer under hovedforhandlingen.⁹⁷ Det som taler for at forberedende dommer også er dommer under hovedforhandlingen er at arbeidet i saksforberedelsen har gitt dommeren innsikt og kunnskap om saken. På den annen side kan sakens art og betydning gjøre det vanskelig. Når avgjørelser må treffes raskt, kan det være nødvendig å la en annen dommer ta avgjørelsen, jf. § 19-2 annet ledd annet punktum.

Forberedende dommer kan overlate enkelte praktiske sider ved saksstyringen til rettens kontor, men det er dommeren som skal ha styring, initiativ og kontroll med saken.⁹⁸

Har retten flere medlemmer under rettsmøter eller rådslagninger, er det rettens leder som har ansvaret for saksstyringen, jf. § 11-6 fjerde ledd.

4.2.2 Domstollederens ansvar

Det følger av vår forfatning at dommerne er uavhengige i avgjørelsen av den enkelte sak og at den ikke skal instrueres av andre dommere om hvordan saken skal gjennomføres, jf. Grunnloven § 95. Det er et viktig unntak fra dette. Domstollederen skal på eget initiativ sørge for at plikten til aktiv saksstyring følges opp dersom forberedende dommer ikke fremmer saken med de pliktige kravene, jf. § 11-7 første ledd første punktum. Domstollederen har således en rett og en plikt til å føre kontroll med saksbehandlingen. Hensynet til dommerens uavhengighet har måttet vike for hensynet til å sikre sakens fremgang.⁹⁹

Domstollederen har ansvaret for at alle sakene får en saksforbedrende dommer når de kommer inn til retten. For at saksforberedende dommer skal få mulighet til å drive aktiv saksstyring, må domstollederen legge opp saksfordelingen og arbeidsrutinene på en best mulig måte.¹⁰⁰ Domstollederen har en plikt til å kontrollere at hver enkelt dommer styrer sakene sine tilstrekkelig aktivt. For at domstollederen skal kunne følge med på at det skjer en fremdrift i behandlingen av sakene, er det avgjørende at domstolene har rutiner i forhold til dette.¹⁰¹

⁹⁷ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 409.

⁹⁸ NOU 2001: 32 Bind B s. 710.

⁹⁹ Schei (2012) s. 38.

¹⁰⁰ Schei m.fl. (2013) s. 429.

¹⁰¹ NOU 2001: 32 Bind B s. 713 og Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 409.

4.3 Manglende saksstyring

4.3.1 Innledning

Ovenfor er det redegjort for plikten til saksstyring som retten er pålagt. Reglene om reaksjoner ved manglende saksstyring er gitt i § 11-7. Bestemmelsen lyder slik:

”(1) Domstollederen skal påse at plikten til aktiv saksstyring etter § 11-6 følges opp, og skal gi de nødvendige pålegg for at mangler ved unnlatt eller for sen saksstyring rettes. En part kan kreve at domstollederen griper inn.

(2) Ved vesentlig tilsidesetting av plikter etter § 11-6 skal domstollederen overføre saken til en annen dommer eller overta den selv, dersom det er nødvendig av hensyn til en forsvarlig videre behandling.

(3) Domstollederens beslutning kan ankes. Ankedomstolen har samme adgang til å treffe bestemmelser om saksstyring som domstollederen har etter første og annet ledd, og kan dessuten overføre saken til en annen domstol.

(4) Er domstollederen forberedende dommer eller inhabil av andre grunner, avgjøres krav etter første ledd av overordnet domstol. Det samme gjelder på begjæring fra en part hvis domstollederen ikke har truffet noen avgjørelse innen én måned etter at krav etter første ledd ble framsatt. Reglene om anke over beslutning etter tredje ledd gjelder tilsvarende.”

I dette kapittelet skal jeg behandle nærmere hva som ligger i ”manglende saksstyring”. Nedenfor i kapittel 5 blir det redegjort for hvilke sanksjoner som kan påberopes.

4.3.2 Hva kvalifiseres som brudd?

Etter tvl. § 11-7 første ledd første punktum er ”mangler ved unnlatt eller sen saksstyring” grunnlag for reaksjon. Det omfatter ikke måten saken styres på dersom den styres tilstrekkelig aktivt.¹⁰² Bestemmelsen må sees i sammenheng med de minstekravene til rettferdig rettergang som stilles i EMK artikkel 6 nr. 1, som er en handlings- og tolkningsnorm ved anvendelsen av tvistelovens regler.¹⁰³ Rettens opptreden og handlinger må sammenlignes mot de tidligere nevnte hensyn som ligger bak kravet til aktiv saksstyring og kravet til rettferdig rettergang.

I saksforberedelsen skal retten legge en plan for den videre behandlingen og beramme hovedforhandlingen etter at tilsvar er inngitt, jf. § 9-4. Hensynet til full kontradiksjon er en viktig del av kravet til rettferdig rettergang. Dette utgangspunktet med å avholde planmøte er ikke ufravikelig, da partenes uttalelser kan avklares på en annen måte hvis sakens fremdrift tilsier

¹⁰² Schei m.fl. (2013) s. 430.

¹⁰³ LG-2008-114103.

det, jf. § 9-4 tredje ledd. I LG-2008-114103 kom spørsmålet om tingretten hadde brutt plikten til aktiv saksstyring ved å ikke avvente å beramme hovedforhandlingen før tilsvar var inngitt og ved å ikke avholde planmøte. Lagmannsretten la vekt på om de nødvendige avklaringene var foretatt på en tilfredsstillende måte som ivaretok kravet til rettferdig rettergang etter EMK artikkel 6 nr. 1. Lagmannsretten fant at tingretten i sin iver etter å beramme hovedforhandlingen ga partene en meget kort frist til å forberede sine saker. Kravet til rettferdig rettergang ble ikke tilfredsstilt i denne saken.

Etter annet ledd utgjør ”vesentlig tilsidesettelse” av pliktene etter § 11-6 et brudd på saksstyringsplikten. Ordlyden tyder på at det skal mye til før vilkåret er oppfylt. Det vil innebære at dommeren har forsømt eller ikke har tatt hensyn til pliktene. Forarbeidene¹⁰⁴ har eksemplifisert hvilke situasjoner denne regelen får anvendelse på. Det kan være at en dommer i lang tid har ignorert krav fra partene om å treffe avgjørelser angående behandlingen, eller at det etter hovedforhandlingen går mange måneder før dom blir avsagt.

Som eksemplene i kapittel 3 viser vil ikke enhver oversittelse av fristene innebære at dommeren har brutt plikten sin. Den europeiske menneskerettsdomstolen vurderer om kravet til avgjørelse innen rimelig tid er oppfylt på bakgrunn av sakens konkrete omstendigheter¹⁰⁵. Relevante momenter kan være sakens kompleksitet, partenes oppførsel og hvor avgjørende saken er for partene. Det er ikke nødvendig at kravet om rimelig tid etter EMK artikkel 6 nr. 1 er brutt for at det skal foreligge brudd etter tvistelovens regler. ”Selv om ankeutvalget ikke har funnet grunnlag for å konstatere krenkelse av EMK artikkel 6 nr. 1, foreligger det forsinkelser som har foranlediget pålegg etter tvisteloven § 11-7 [...]”, jf. Rt. 2009 side 1652. Tvl. § 11-7 gjelder i utgangspunktet for enhver avgjørelse som blir truffet under saksbehandlingen. Enhver avgjørelse fra tingretten vil imidlertid ikke være gjenstand for en vurdering av tidskravet etter EMK artikkel 6 nr. 1. Artikkelen gjelder bare for den som kan kvalifisere som tvister.¹⁰⁶

Hovedregelen er at fristene skal holdes og det er kun i unntakstilfelle at det foreligger grunner til utsettelse. Hovedforhandlingen skal holdes innen seks måneder etter at stevning kom inn til retten, jf. § 9-4 annet ledd bokstav h. Dersom det går lang tid utover denne fristen vil det være et brudd på tvl. § 11-7.

¹⁰⁴ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 409.

¹⁰⁵ Case of Lubina v. Slovakia.

¹⁰⁶ Rt. 2009 s. 621.

4.3.3 Særlig om god dommerskikk

Tilsynsutvalget vurderer om en dommer har opptrådt og utført oppgavene sine i henhold til reglene om god dommerskikk. Det er i forarbeidene til domstolloven gjort rede for hva som skal være retningsgivende for Tilsynsutvalgets vurdering når spørsmålet om god dommerskikk er brutt.¹⁰⁷ Det er en sammensatt vurdering der flere forhold må tas i betrakning. Dommerens opptreden i retten vil være sentral i denne vurderingen. I den tilknytting kan spørsmål rundt dommerens styring av rettsmøtene, og opptreden overfor partene, prosessfullmektigene, vitner og andre aktører, være av betydning. Et annet moment som kan være retningsgivende er hvordan saksbehandlingen utføres. Hvis saksbehandlingen blir utført av en dommer som er sendrektig, uorganisert og dårlig forberedt til møter eller hovedforhandlingen, vil det være forhold som må tas i betrakning.

Uttrykket ”god dommerskikk” er skjønnsmessig og uhåndgripelig. Tilsynsutvalget kan gi uttalelser om hva som er god dommerskikk uten at det ilegges disiplinærtiltak, jf. domstolloven § 236 tredje ledd. De har kompetanse til å gi konkrete uttalelser for hvordan det bør være og hva som anses som god eller dårlig dommerskikk. Utvalget kan gjennom slike uttalelser gjøre dommeren mer bevisst på sin adferd og saksbehandling. Hensynet bak Tilsynsutvalgets kompetanse er å hindre at dommere opptrer på en slik måte at det kan skade den alminnelige tilliten til både dommere og domstolen.¹⁰⁸ Hvor grensen mellom god og dårlig dommerskikk går, kan sees i sammenheng med hvor grensen til allmennhetens tillit går. ”Det er en viktig rettesnor for utvalget om det er påvist forhold ved dommerens adferd som er egnet til å svekke tilliten til domstolene og dommerne”, jf. TUSAK-2014-57.

Tilsynsutvalget kan reagere med disiplinærtiltak dersom det blir vedtatt brudd på god dommerskikk. Disiplinærvedtak kan utløses av to forhold, jf. dl. § 236 første ledd. For det første kan det anvendes dersom dommeren overtrer de plikter som stillingen medfører. For det annet kan det brukes hvis en dommer opptrer i strid med god dommerskikk. Det innebærer at det kan reageres mot omfattende forhold som gjelder dommerens handlinger og opptreden.¹⁰⁹ Det er tilstrekkelig at dommeren har utvist uaktsomhet ved de handlinger eller unnlatelser som er foretatt, jf. første ledd. Partenes og publikums tillit til domstolen er betydningsfullt, så det kan reageres for alle forhold som svekker denne tilliten.

¹⁰⁷ Ot. prp. nr. 44 (2000-2001) s. 292.

¹⁰⁸ ibid s. 252.

¹⁰⁹ ibid s. 292.

5 Reaksjoner ved manglende saksstyring

5.1 Innledning

Reglene om reaksjoner ved manglende saksstyring er gitt i tvl. § 11-7. Formålet med bestemmelsen er å gi partene en effektivt prøvingsrett dersom retten ikke behandler saken med tilstrekkelig hurtighet, jf. EMK artikkel 6 nr. 1, jf. artikkel 13. Tvl. § 11-7 antas å oppfylle de krav til rettsmiddel som partene har i henhold til EMK artikkel 13. Tvistelovens bestemmelse favner over flere sanksjoner enn det som følger av artikkel 13, når det gjelder manglende saksstyring.¹¹⁰ I NOU 2001: 32 Bind B side 713 blir det understreket at rettens plikt til aktiv saksstyring og rask behandling går utover de kravene som artikkel 13 oppstiller.

Dette kapitlet omhandler de forskjellige sanksjonsmulighetene en part eller advokat har når reglene om aktiv saksstyring ikke blir overholdt. Det er redegjort for de mulighetene som følger av tvisteloven, domstolloven og menneskerettsloven.

5.2 Domstollederen griper inn

Domstollederen skal ”gi de nødvendige pålegg for mangler ved unnlatt eller for sen saksstyring rettes”, jf. § 11-7 første ledd første punktum. Det vil si at domstollederen skal gi pålegg av eget tiltak i de situasjoner der saksforberedende dommer ikke oppfyller plikten etter § 11-6. Det vil ikke være aktuelt med pålegg i de situasjoner der domstollederen mener at andre avgjørelser burde ha vært fattet, dersom den blir styrt tilfredsstillende aktivt. I de situasjonene som er omhandlet i kapittel 4.3.2 vil det derimot være aktuelt.

Domstollederen må gi de ”nødvendige pålegg”. Det vil si at domstollederen må enten søke å få dommeren til å oppfylle plikten sin eller så må domstollederen legge forholdene til rette slik at det blir mulig. I omstendigheter ved at det skal holdes planleggingsmøte, at hovedforhandlingen skal berammes, at dommen skal skrives og bli avsagt innen fristen, vil det være aktuelt med pålegg.

Dersom det ikke nytter, kan saken overføres til en annen dommer, eller domstollederen kan overta saken selv, jf. annet ledd. Det bør først være prøvd andre muligheter før saken overføres.¹¹¹ Ved vurderingen av om saken skal overføres til en annen dommer må også hensynet til

¹¹⁰ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 409.

¹¹¹ l.c.

partene vektlegges. Situasjonen kan for eksempel være at det går lang tid fra hovedforhandlingen til dom blir avsagt. Det kan være krevende for partene at overføringen til en annen dommer medfører at hovedforhandlingen må holdes på nytt. Da kan det være best for partene om domstollederens i stedet legger forholdene til rette slik at dommeren kan avslutte saken selv innen rimelig tid. Hvis det er nødvendig for fremdriften til saken eller at dommeren ikke oppfyller domstollederens pålegg, så bør den overføres.

Dersom forberedende dommer unnlater eller er sen i å styre saken, kan en part eller advokaten kreve at domstollederens griper inn, jf. § 11-7 første ledd annet punktum. Denne regelen er spesielt praktisk i de tilfeller der domstollederens ikke griper inn av eget tiltak. Domstollederens er pliktig til å ta stilling til kravet om å gripe inn. Det gjelder uavhengig av når i saksbehandlingen kravet blir framsatt. Domstollederens skal også ta stilling til om det er nødvendig å overføre saken.

Hvis en advokat mener at dommeren ikke er aktiv nok er denne bestemmelsen et rettsmiddel for å oppnå en raskere saksbehandling. I praksis er det for mange advokater ingen behagelig situasjon å ta kontakt med dommeren og fremsette et slikt krav. Det kan det være flere grunner til. En grunn til dette er at man ved fremsettelsen av kravet går ut fra at både saksforberedende dommer og domstollederens har brutt sine plikter. En annen grunn til dette kan være at advokaten ikke ønsker å blande seg inn i dommerrollen. Advokaten kan også være redd for å få dommeren i mot seg og slik risikere å skade klientens sak.¹¹²

Domstollederens avgjørelse treffes ved beslutning, og kan ankes, jf. § 19-1 tredje ledd bokstav a, jf. § 11-7 tredje ledd. Krever advokaten at domstollederens griper inn og det ikke blir truffet noen avgjørelse innen én måned etter at kravet ble fremsatt, kan det begjæres at kravet avgjøres av overordnet domstol, jf. fjerde ledd annet punktum.

5.3 Klage til Tilsynsutvalget for dommere

Som nevnt tidligere har Tilsynsutvalget for dommere kompetanse til å treffe vedtak om disiplinærtiltak dersom en dommer ”forsettlig eller uaktsomt overtrer de plikter som stillingen medfører, eller for øvrig opptre i strid med god dommerskikk”, jf. dl. § 236 første ledd. Etter paragrafens fjerde ledd kan Tilsynsutvalget for dommere ikke vurdere ”forhold som kan overprøves etter reglene i rettspleielovgivningen for øvrig”. Det innebærer at Tilsynsutvalget ikke kan vurdere et forhold som kan brukes som grunnlag for anke eller gjenåpning. Tilsynsutvalget har lagt til grunn at bestemmelsene i § 11-7, jf. § 11-6 ikke innebærer at utvalget er

¹¹² Eilertsen, Trond og Ristvedt, Per M. (2008) s. 15.

avskåret fra å vurdere sen saksbehandling etter normer for god dommerskikk. Grunnen er at det er to regelverk som gjelder ved siden av hverandre, se etiske prinsipper for dommeradferd¹¹³ punkt 10 og TUSAK-2012-97.

Det følger av dl. § 237 tredje ledd at Tilsynsutvalget kan behandle en sak av eget tiltak. I tillegg har parter, prosessfullmektiger og andre som er direkte berørt, en rett til å klage dommeren inn til Tilsynsutvalget, jf. dl. § 237 første ledd første nr. 1. Tilsynsutvalget kan på grunnlag av en slik klage gjøre gjeldende to former for reaksjoner eller disiplinærtiltak ovenfor dommeren, jf. annet ledd. Tiltak kan enten gis i form av advarsel eller kritikk.

Reaksjon i form av kritikk er det mildeste tiltaket og er også det vanligste. Kritikk innebærer at Tilsynsutvalget har vurdert dommerens adferd og funnet at den er et brudd på de plikter som første ledd oppstiller.¹¹⁴

Advarsel er det strengeste tiltaket, og forarbeidene¹¹⁵ anser at det vil være av vesentlig betydning for om en dommer kan straffes for forsømmelighet i tjenesten etter straffeloven¹¹⁶ § 324. Denne reaksjonen skal forbeholdes de alvorligste tilfellene. Tilsynsutvalget stod ovenfor en slik situasjon i 2012 da de mottok to klager mot samme tingrettsdommer, se TUSAK-2011-158 – TUSAK-2012-12. Klagen gjaldt tingrettsdommerens opptreden i retten og i forbindelse med den ene klagesaken for Tilsynsutvalget. Han hadde vært innklaget to ganger tidligere for liknende forhold. Det gjaldt blant annet manglende nøytralitet, uforutsigbar prosessledelse og opptreden som svekker tillitten til domstolene. Tilsynsutvalget konkluderte med at ”dommerens samlede opptreden gir grunnlag for disiplinærtiltak i form av advarsel.” Dette var et alvorlig tilfelle der tingrettsdommeren gjentatte ganger har overtrådt sine plikter som dommer. Tilsynsutvalget uttalte til slutt at:

”I følge lovforarbeidene har Tilsynsutvalget plikt til å varsle Justisdepartementet dersom utvalget mener at en dommers forhold kvalifiserer for suspensjon/sivil avskjed, jf Ot.prp.nr.44 (2000-2001) pkt. 11.5.13. Sett hen til den tidligere avskjedssaken, der departementet har bemerket at avskjedsspørsmålet kan bli vurdert på nytt dersom dommeren begår nye overtredelser, har Tilsynsutvalget funnet det riktig å sende vedtaket til Justisdepartementet.”

¹¹³ Norges Domstoler (2010).

¹¹⁴ Ot. prp. nr. 44 (2000-2001) s. 292.

¹¹⁵ NOU 1999: 19 s. 454.

¹¹⁶ Lov av 22 mai 1902 nr. 10.

5.4 Sakskostnadsansvar

”En part som er påført sakskostnader på grunn av feil ved rettens behandling av saken, kan kreve tapet erstattet av staten”, jf. tvl. § 20-12 første ledd. Vilklårene for å utløse ansvar er angitt som to alternative vilkår i første ledd. Bokstav a angir de enkelte saksbehandlingsfeil som etter § 29-21 annet ledd bokstav b eller bokstav d skal legges ubetinget virkning. Referansen til § 29-21 innebærer at retten ikke var lovlig sammensatt eller hvor en avgjørelse er avsagt mot en part som ikke har møtt og som ikke har vært lovlig innkalt eller som har hatt gyldig fravær.

Etter bokstav b kan tapet dekkes dersom retten er ”vesentlig å bebreide”. Terskelen for ansvar er forholdsvis høy og det må foreligge en kvalifisert feil fra rettens side.¹¹⁷ Alvorlige svik ved saksstyringen, sakens fremdrift, vil kunne utløse erstatningsansvar for staten.

Uttrykket ”kan” i bestemmelsen innebærer at det er en regel underlagt diskresjonær skjønn. Det vil si at retten kan vurdere andre forhold når det skal avgjøres om staten er erstatningspliktig. Dette gjelder spesielt for de tilfelle som går under bestemmelses første ledd b, hvor vilkåret vesentlig å bebreide gjør det mulig å foreta en mer skjønnsmessig vurdering. Forarbeidene¹¹⁸ legger vekt på at retten må vurdere hvem som er nærmest til å bebreides for den feilen som er begått. Det vil kunne samsvare med alminnelige erstatningsrettslige prinsipper at kravet kan reduseres eller falle bort på grunn av skadelidtes medvirkning.¹¹⁹

Høyesterett har i sin praksis drøftet hensynet til rettens plikt til aktiv saksstyring mot partens egen opptreden. I Rt. 2012 side 1743 krevde parten sakskostnadserstatning etter at saken i tingretten hadde løpt i nesten tre år før det ble inngått rettsforlik. I Avsnitt 46 og 47 i dommen behandler de disse hensynene:

”Derimot burde ikke tingretten ha latt det gå fem måneder etter utsettelsen av hovedforhandlingen før man tok tak i saken igjen. Også den videre saksforberedelsen frem til sommeren 2010 burde hatt større fremdrift.

På den annen side må som utgangspunkt en saksøker selv ta ansvar for manglende oppfølging av provokasjoner og varslede prosesskriv. Det er klart at A i så måte burde ha fulgt opp saken bedre.”

Parten ble ikke tilkjent erstatning. For selv om tingretten burde ha sørget for bedre fremdrift i saken, så burde også parten ha fulgt opp saken bedre. I denne saken var parten selvprosed-

¹¹⁷ Ot. prp. nr. 51 (2004-2005) s. 545.

¹¹⁸ NOU 2001: 32 Bind B s. 939-940.

¹¹⁹ Schei m.fl. (2013) s. 766.

rende i omtrent ett år. Selv om det var av betydning at parten var selvprosederende, fant ikke Høyesterett at terskelen etter § 22-12 annet ledd bokstav b overtrådt.

5.5 Anke

Partene kan anke domstollederens beslutning på grunn av manglende saksstyring, jf. tvl. § 11-7 tredje ledd. Dette kan skje uavhengig av om domstollederen har grepet inn eller om begjæringen fra partene om å gripe inn ikke er tatt til følge.

Det er fastsatt i tredje ledd at anke-domstolen har samme kompetanse som domstollederen har etter første og annet ledd. Anke-domstolen kan dessuten overføre saken til en annen domstol. Det kan være aktuelt i situasjoner der det er nødvendig å skape tillit hos partene eller hvis dommeren er inhabil. Overordnet domstol skal avgjøre krav etter første ledd dersom domstollederen er forberedende dommer eller inhabil av andre grunner, jf. fjerde ledd.

Domstollederen skal angi pålegg, men for overordnet domstol er ikke dette nok. Det må angis mer eksakte tiltak som skal settes i verk og pålegget må følges opp.¹²⁰ I Rt. 2009 side 500 oppfylte ikke overordnede domstol de plikter til å gripe inn når det ikke ble reagert på kravet om aktiv saksstyring. I saken ble det redegjort for hvordan overordnet domstol burde ha imøtegått kravet til aktiv saksstyring: ”Lagmannsretten burde omgående tatt kontakt med tingretten og brakt på det rene om pålegget [...] var fulgt opp på noen måte og i tilfelle hvordan.” Dersom oppfølgingen fra tingretten hadde vært mangelfull, ”skulle lagmannsretten gitt konkrete og tilstrekkelige pålegg for den videre behandling slik at tingrettens plikt til aktiv saksstyring oppfylles.”

Brudd på kravene til saksstyring vil være en saksbehandlingsfeil. Det følger av § 29-21 første ledd at følgen av feilen skal tillegges virkning dersom det er plausibelt at feilen kan ha hatt betydning for avgjørelsen. Hvis retten overskrider en frist i saksbehandlingen, så vil dette være en feil ved saksbehandlingen som kan ankes. I praksis vil anke som reaksjon være lite egnet. Har det for eksempel gått svært lang tid fra hovedforhandlingen til dom blir avsagt, kan feilen ha hatt en betydning for avgjørelsen. Hvis ikke, så vil feilen sjelden ha en slik betydning som bestemmelsen krever. Et annet moment for hvorfor anke i slike sammenhenger er lite egnet er at partene kan være lite innstilt på å gjøre feilen gjeldende som ankegrunn. Dette skyldes at partene setter høyere at saken realitetsbehandles enn å få avgjørelsen opphevet.

¹²⁰ ibid s. 431-432.

5.6 Klage til Den europeiske menneskerettsdomstol

Det er fastsatt i EMK artikkel 6 nr. 1 at enhver har en rett til en rettergang innen rimelig tid. Hvis en part mener at han vært utsatt for overtredelse av denne rettigheten kan han klage til Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) i Strasbourg, jf. EMK artikkel 34. Anke til menneskerettsdomstolen krever at alle nasjonale rettsmidler er uttømt, jf. EMK artikkel 35.

I en EMD-dom¹²¹ fra 2007, som gjaldt et arveoppgjør, var saksbehandlingstiden på 17 år og fem måneder. Retten anså lengden av behandlingen for å være overdreven og den oppfylte ikke kravet om rimelig tid. I avsnitt 55 begrunner de avgjørelsen slik:

“While the Court accepts that the first applicant has contributed to the length of the proceedings, this could not absolve the authorities of the respondent State from their obligation under Article 6 § 1 to ensure that the proceedings be concluded within a reasonable time. [...] There has accordingly been a breach of Article 6 § 1.”

Hvis Den europeiske menneskerettsdomstolen finner at det har funnet sted et brudd på EMK artikkel 6 nr. 1 kan parten bli tilkjent rimelig erstatning, jf. EMK artikkel 41. I en annen dom¹²² kom EMD frem til at artikkel 6 nr. 1 ikke var krenket. EMD vurderer retten til en rettergang innen rimelig tid etter følgende kriterier: sakens kompleksitet, klagerens og myndighetens handlemåte og hva som stod på spill for klageren i tvisten. I den nevnte dommen, bemerket EMD at artikkel 6 gjør seg gjeldende på alle stadier av den nasjonale prosessen. Menneskerettsdomstolen fant ingen avbrudd eller forsinkelser i gjennomføringen som kunne tilskrives rettsmyndigheten i løpet av de åtte årene saksbehandlingen hadde vart. Det er ikke nok at rettergangen i seg selv har vært lang, dersom ikke retten eller partene kan bebreides for at den har pågått så lenge. Generelt blir det sendt inn få klager til EMD. Fra 1959 til 2014 har EMD avgjort 39 klager fra Norge.¹²³ Kun to av disse gjaldt klager angående lengden på saksbehandlingstiden.

6 AVSLUTTENDE BEMERKNINGER

Dommernes hovedoppgave er å løse tvister, og reglene om aktiv saksstyring gir føringer for hvordan dette skal, eller bør, skje. Reglene om aktiv saksstyring er både detaljerte og generelle. Når det finnes detaljerte regler, er det mindre grunnlag for retten å foreta saksstyring i medhold av de generelle bestemmelsene. For eksempel kan retten ”sette frister for prosess-

¹²¹ Case of A. and E. Riis v. Norway

¹²² Affaire Tedesco c. France

¹²³ European Court of Human Right (2015).

handlinger”, jf. tvl. § 11-6 annet ledd. Dette er en generell bestemmelse som gir dommerne handlingsrom utover de lovbestemte fristene. Det er opp til dommerens skjønn å avgjøre om det skal settes frister. Ved vurderingen må dommeren ta i betraktning regelens bakenforliggende formål og hensyn. Ofte vil hensynet til partene veies mot hensynet til retten. Av de hensyn som er i tvl. § 1-1, bør forsvarlig, rettferdig og tillitsskapende til syvende og sist være avgjørende.

Hvor effektivt reglene om aktiv saksstyring oppfyller sin hensikt, vil være avhengig av hvor rigorøst unntaksbestemmelsene praktiseres av dommerne. Loven oppstiller unntak på grunnlag av for eksempel at ”ikke andre vesentlige hensyn taler i mot”, ”nektelsen skal ikke være urimelig” og ”i nødvendig utstrekning”. Hvordan disse unntaksbestemmelsene blir praktisert vil være avgjørende for hvor effektivt og forsvarlig sakene behandles.

Dersom en aktiv saksstyring skal få den effekten som var ønsket da den nye tvisteloven ble vedtatt, fordrer dette etter mitt syn at dommerne ønsker og har tid til å ta plikten alvorlig, og gjerne strekker seg enda lengre enn plikten rekker. Det vil innebære at de aktivt bruker de verktøyene de er tildelt, og at det jobbes målrettet mot å overholde seksmånedersfristen i tvl. § 9-4 annet ledd bokstav h.

Planleggingsmøtet er et sentralt redskap for dommerne for å oppnå en aktiv saksstyring. Ved at dommeren yter en stor innsats på et tidlig tidspunkt vil det kunne lede til en mer effektiv prosess. Om prosessen blir mer effektiv vil være avhengig av at det blir avsatt rikelig med tid til både forberedelse og gjennomføring av møtet. Det følger av en evaluering av tvisteloven at saksforberedelsen for tvistesaker i 2014 var i gjennomsnitt på 5,2 måneder.¹²⁴ I de tilfellene at hovedforhandlingene påbegynte etter seksmånedersfristen i tvl. § 9-4 annet ledd bokstav h, var en vesentlig årsak stor arbeidsbyrde for dommerne.¹²⁵ Dersom det kommer flere saker per år, vil det bli utfordrende å oppnå målsetningen med at hovedforhandlingen skal avholdes seks måneder etter stevning innkom retten.

Etter mitt syn skal det noe til for å konstatere brudd på plikten til aktiv saksstyring. Det må antas at det i praksis relativt sjeldent reageres eller klages på brudd. Dette kan være begrunnet i at partene eller prosessfullmektigene er redde for å få dommeren i mot seg. I denne sammenhengen er det tenkelig at den enkelte dommer risikerer lite om han er ”avslappet”. Grunnlaget for dette er at dommerne har et sterkt rettsvern. De er beskyttet av Grunnloven § 22, og

¹²⁴ Norges domstol (2015).

¹²⁵ l.c.

etter bestemmelsens annet ledd kan de bare avskjediges etter dom. Prinsippet om dommernes uavhengighet innebærer en særstilling i enkelte tilfeller, og setter grenser for hvilke pliktbrudd som kan gi grunnlag for avskjedigelse av dommere. Kun én dommer har fått avskjed på denne måten siden andre verdenskrig, jf. LB-2013-171610-2.

For at saksstyringen skal bli så aktiv som den kan, og ikke bare må, kreves det litt yrkesstolthet. Først da vil den etter mitt syn få den effekten som var ønsket med den nye tvisteloven. Dette forutsetter at dommeren har nok tid per sak. I praksis er dette noe dommeren ofte ikke har, da andre legitime drivkrefter er for sterke. Store og komplekse saker tar ofte lang tid og krever store ressurser. Dette kan medføre at budsjettet til domstolene setter begrensninger for hvor aktiv saksstyringen kan være.

Litteraturliste

Lover

1814	Lov 17 mai Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven)
1902	Lov 22 mai nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven)
1915	Lov 13 august nr. 6 om rettergangsmåten for tvistemål (tvistemålsloven)
1915	Lov 13 august nr. 13 om domstolene (domstolloven)
1961	Lov av 12 mai nr. 2 om opphavsrett til åndsverk m.v. (åndsverkloven)
1999	Lov 21 mai nr. 30 om styrking av menneskerettigheter i norsk rett (menneskerettsloven)
1999	Lov av 2. juli nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern (psykisk helsevernloven)
2005	Lov 17 juni nr. 90 om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)

Forarbeider

NOU 1999: 19	<i>Domstolene i samfunnet</i>
Ot.prp. nr. 44 (2000-2001)	<i>Om lov om endringer i domstolloven m. m (den sentrale domstoladministrasjon og dommernes arbeidsrettslige stilling)</i>
NOU 2001: 32 Bind A og B	<i>Rett på sak, Lov om tvisteløsning</i>
Ot.prp. nr. 51 (2004-2005)	<i>Om lov om mekling og rettergang i sivile tvister</i>

Litteratur

- Bårdsen, Arnfinn og Bugge Nordén, Dag, *På talefot med tvisteloven*, Jussens Venner, 2008 [sitert fra idunn.no]
- Eckhoff, Torstein, *Rettskildelære*, 5. utgave, 2001
- Eilertsen, Trond og Ristvedt, Per M., *Tvisteloven – sett fra et advokatperspektiv*, Tidsskrift for forretningsjus nr. 1 2008 [sitert fra Lovdata]
- Hov, Jo, *Rettergang I*, 1. utgave, 2010
- Mæland, Henry John, *Kort prosess – En innføring i den sivile rettergang etter tvisteloven*, 2. utgave, 2009
- Robberstad, Anne, *Sivilprosess*, 2. utgave, 2009
- Schei, Tore, Arnfinn Bårdsen, Dag Bugge Nordén, Christian Reusch og Toril M. Øie, *Tvisteloven kommentarutgave Bind I og II*, 2. utgave, 2013
- Schei, Tore, *Domstolenes og dommernes uavhengighet og forholdet til de øvrige statsmakter*, Dommernes uavhengighet: Den norske dommerforeningen 100 år, 2012 [sitert fra Lovdata]

Rettspraksis

Høyesterettsdommer:

Rt. 2009 s. 500

Rt. 2009 s. 621

Rt. 2009 s. 1652

Rt. 2011 s. 11

Rt. 2011 s. 20

Rt. 2011 s.1348

Rt. 2012 s. 1743

Rt-2014-1334

Lagmannsrettsdommer:

LG-2008-114103

LB-2009-182533

LG-2012-12431

LB-2012-65212

LB-2012-101863

LH-2012-113179

LG-2013-145864

Tingrettsdommer:

THAFE-2008-139568

TBERG-2012-86032-1

TBERG-2012-86032-2

Vedtak fra Tilsynsutvalget for dommere

TUSAK-2003-34

TUSAK-2004-57

TUSAK-2005-90

TUSAK-2006-87

TUSAK-2006-95

TUSAK-2007-100

TUSAK-2010-73

TUSAK-2010-17

TUSAK-2011-4

TUSAK-2011-121

TUSAK-2011-158 – TUSAK-2012-12

TUSAK-2012-97
TUSAK-2013-13
TUSAK-2014-52
TUSAK-2014-57

Den europeiske domstol menneskerettsdomstol (EMD)

Case of Lubina v. Slovakia	European Court of Human Rights, Strasbourg, 19. september 2006 (application no. 77688/01)
Affaire Tedesco c. France	European Court of Human Rights, Strasbourg, 10. mai 2007 (application no. 11950/02)
Case of A. and E. Riis v. Norway	European Court of Human Rights, Strasbourg, 31. mai 2007 (application no. 9042/04)

Nettsider

Tilsynsutvalget for dommere, *Om Tilsynsutvalget* (2014)
<http://www.domstol.no/no/Enkelt-domstol/Tilsynsutvalget-for-dommere/Om-Tilsynsutvalget/>
[Sisert 07.03.15]

Norges Domstoler, *Etiske prinsipper for dommeradferd* (2010)
<https://www.domstol.no/upload/DA/Internett/domstol.no/Om%20domstolene/Vedtatte%20etiske%20prinsipper.PDF> [sisert 09.04.15]

European Court of Human Right, *Violations by Article and by State – 1959-2014* (2015)
http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2014_ENG.pdf [sisert 18.04.15]

Norges domstol, *Årsmelding* (2015)
<http://www.domstol.no/upload/DA/Internett/da.no/Statistikk/Statistikk%202014/Årsstatistikk%20%20førsteinstans%202014.pdf> [sisert 20.04.15]